Словацький опришок Яношік

в народній поезії.

Подав **Володимир Гнатюк.**

I. Загальні уваги про опришків.

Кождого, що займаєть ся фольклором, мусить вдарити факт великого числа пісень і прозових переказів про опришків. І не диво. Опришківство тревало довгі віки, головний його контінґент рекрутував ся з простого народу, стикав ся з народом на кождім кроці, переживав з ним добрі і злі хвилї, тож і неможливою було би річию, аби не полишив в народній памяти нїяких слїдів про себе. В науці одначе не звернено доси на опришківство тілько уваги, на скілько воно заслугує — говорю тут головно про карпатських опришків — і то анї з фольклорного, анї з історичного боку. В етноґрафічних збірниках українських, російських, польських, словацьких маємо багато вправдї материялу про опришків, але всьо се так порозкидане, що пересїчному чоловікови познайомити ся з тим є майже неможливою річию. Найбільше ще відповідно материялу надруковано у Головацького, Народ. пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Окремої збірки з піснями і переказами про карпатських опришків доси не видано нїгде. Так само історичних розвідок про опришків майже нема. Виїмок становлять тут лише цінні розвідки Ю. Целевича, друковані спершу в фейлєтонах „Дѣла“, а пізнїйше зібрані і видані в „Руській Історичній Бібліотецї“ т. XIX. Розвідки ті обіймають одначе лиш невеликий период часу, та невеличке число опришків так, що не можуть заповнити того браку, який дає

себе відчувати в представленю історії опришківства. Стан такий мусить тревати доти, доки не пориєть ся хтось по архівах і не оголосить друком кримінальних актів ріжних підгірських міст, в яких відбували ся процеси опришків, в ріжних часах. Початок зроблений тут вже Ю. Целевичом у згаданих статях, дром О. Бальцером, що оголосив „Regestr złoczyńców grodu sanockiego 1554—1638“ Львів 1891 і дром Ф. Пєкосїньским, що оголосив „Akta sądu kryminalnego kresu muszyńskiego z lat 1647—1765“ Краків, 1889.

Коли розпочало ся опришківство, того не знаємо; з актів оголошених дром Бальцером видимо, що воно істнувало вже в XVI столїтю. В опришки йшли всякі люди і молодші і старші і бідні і заможні. Причини, що гнали людий в опришки, були також ріжні. В першій мірі складали ся на те полїтичні і социяльні відносини попередних віків. Неустанні війни і получені з ними грабунки, переходи чужих військ з одного краю в другий, що нищили усе майно селян, непевність житя, на яку при тім були наражені селяни, вербунки у військо, в якім приучувано людий весело жити, розпущуване людий по укінченій війні часто без ніякої винагороди, усе те спонукувало не одного глядати відповідного товариства та віддавати ся легкому, веселому, хоч і небезпечному ремеслу опришківському. Аби жити, доки на те позваляли обставини, а смерти не було чого таким очайдухам лякати ся:

Чи я умру, чи повисну, раз мати родила!

Социяльні відносини гнали ще більше людий в опришки. Невиносимий гнет, якого зазнавав простий народ з боку панів, кривди, які приходило ся йому нераз терпіти, цїлковита залежність від панів, що мали над селянством право житя і смерти, зневага і погорда, з якою відносив ся до селянства кождий хоч трошки підшитий „паном“, споневірюване селянства, яке стояло на рівні з худобою в очах панів, нагаї за найменшу провину, а часто й без провини, секатури з боку всяких панських посїпак, всякі нелюдські привілеї панів, як пр. ius primae noctis і иньші — отсе були причини, що мусїли огірчувати кождого, хто хоч трошки думав, напувати його горечею, та змушувати глядати пімсти і відплати в опришках, коли де инде не можна її було найти. Треба признати одначе, що в опришки затягали ся також всякі волоцюги, бездомники, пройдисьвіти, злодії, утїкачі, переслїдувані властями, що не мали більше де і з чого жити, що одинокою задачию клали собі убийства та грабунки і наживу

з них. І такі власне належали до найбруднійших істот, які виводили ся між опришками. З часом, коли опришківство набрало розголосу, виробив ся між гірським селянством звичай, що кождий майже молодий парубок йшов на якийсь час в опришки, погуляв там, а потім вертав до дому, женив ся і ґаздував спокійно так, що нїхто не бувби навіть підозрівав, що має перед собою колишнього опришка. Такі люди творили звичайно окремі товариства, не убивали нїкого, хіба в разї конечної оборони, нападали на купців, звичайно Вірмен та Жидів, на панів, забирали від них, що удало ся, дїлили ся добичию, продавали її, та потому гуляли і пили за добуті гроші, доки їм не вийшли. Як гроший не стало, тодї знов повторювали свої напади.

Дуже доброю підпорою карпатських опришків була тодї слабосильність польського та угорського уряду, що заняті або войнами з сусїдами, або домашнїми революциями, не мали сили переслїдувати ще відповідно опришків; зрештою на них не звертано навіть тілько уваги, кілько було треба. Другою річию, що причиняла ся до піддержаня опришків, був самий терен. Величезні лїси карпатські, не тикані людською рукою, вертепи, дебри, скали, в яких маючи поживу можна було крити ся місяцями без боязни здибати ся з живим чоловіком не опришком, полонини, на яких можна було тримати украдену худобу, багато дичини, що надавала ся на поживу, слаба комунїкация гірська, брак доріг і проходів — все отсе дуже стояло на помочи опришкам. Кождий опришок знав дуже добре всї гірські хідники, на що вказує навіть пісня:

Janiczku, Janiczku, sforny pacholiczku,
Hej ty wiesz po borach o każdym chodniczku.[1])

Погонї проте, хоч яка була, не так легко було вислїдити опришків. Тому й ловлено їх рідко коли в лїтї, хіба припадково; переважнож попадали ся опришки в руки властий в зимі, коли стягнули ся до сїл на зимівлю та коли всякі люди, або з пімсти до опришків, або ведені жаждою нагороди, денунцювали їх перед урядом і віддавали в руки справедливости.

Житє опришків змальоване найкрасше в народнїх піснях. Їх „сезон“ розпочинав ся звичайно на весні, коли розвили ся лїси і земля висхла та покрила ся травою. Се й висловлено в піснях:

[1]) Zejszner, Pieśni ludu Podhalan, ст. 169.

Коби ми ся тот бук розвив тай берези білї,
Ой пішовбим в гайдамаки хоть на три неділї.[1])

На високій полонинї ізродили рижки:
Та ци підем, пане брате, на весні в опришки?[2])

Тодї й вівчар покидав нераз своє стадо, здаючи його на ласку божу, та приставав до „чорних хлопцїв“:

Owce moje, owce,
Niech was pasie kto chce;
Ja was paść nie budziem,
Bo ja na zbój pójdziem.[3])

Головним пристановищем опришків, як я вже сказав висше, були лїси та скали. Пісня говорить про се так:

Гори мої, гори,
Ви мої комори;
А ви ялиці,
Ви мої сьвітлиці.
Коби ми ся бучок розвив,
Зелена свидова,
Не єдна би опустїла
Жидівська комора.[4])

Зап. Талапкович, в Білках, на Угорщинї.

Найславнїйший руський опришок, котрого так майстерно змалював Ю. Целевич у своїй моноґрафії, Довбуш, зранений чоловіком Дзвінки, просить свойого товариша, аби не лишав його судьбі, але аби заніс його до опришківської „комори“:

Ти Іване Салагірський
Бери мене по ледїнськи;
Занеси мя в синї гори,
До нашої ба й комори.[5])

Бажаня його одначе, як відомо не сповнило ся, бо полишений товаришами, попав в руки погонї і вмер на її очах. Тїло його обвожено по селах і показувано людям, щоби відстрашити їх пускати ся в опришки.

Коли товариство зложило ся, укладано перший плян нападу. По удачі першого нападу ворожено про иньші в будучности.

---

[1]) Головацький, Народ. п. II 300. ч. 297.
[2]) Головацький, Народ. п. I. 164.
[3]) Zajszner, op. cit. ст. 151.
[4]) Головацький, Нар. пісні II. Ст. 558. Ч. 43.
[5]) Головацький, Народ. п. I. 154. (Пісня про Довбуша).

Число товариства не було однакове; раз було в ньому кількох людий, другий раз воно доходило до 40, 80 або й сотки душ. Коли число товариства було таке значне, тоді напад відбував ся в білий день. Нападали нераз навіть на міста (диви у Целевича напад на Болехів). Про склад товариства розносили ся вісти скоро по цілій околици і наповнювали страхом усіх, що мали причину лякати ся опришків. Чим більше було товариство, тим більше було воно очайдушне, зухвале. Пісня каже про те:

Kloňte sa chalupy, traste sa kaštiele!
Bo koho s' Jánošík na paloš načiara,
Tomu nespomožu ani tri cisara.
A komu odpiše lístoček trirohý,
Toho nezachráňa múry do oblohy.
Raz junák zapiskne — z dvanásť pušiek blískne;
Druhý raz zapískne — tisíc chlapcov zvýskne;
Tretí raz zapískne — šabličky zazvonia
Z hora od Považia, z hora od Pohronia,
A jedným sa hlasom ozvú čtyry strany:
My sme u nás doma — my sme tuná páni![1])

Як поводило ся товариству, се залежало в головній мірі від начальника, який звичайно мав в своїх руках усю власть і робив, що хотів, а товариство мусіло його безусловно слухати під грозою смерти. На начальника вибирано тому чоловіка, що не лиш мусів бути відважний, сильний, зручний, меткий, але й розважний, мудрий, що знав коло справи добре заходити ся, що потрафив кождої хвилі з'орієнтувати ся відповідно до обставин і дати відповідні прикази. Не диво, що на нього покладало ся і шанувало його не лише товариство, але що він мав симпатию і у народу, який його так представляє:

A ten jich kapitaň, to je len veľký pán!
Perečko beľavé, červený dolomán.
Keď ide po hore, jako rannie zore,
Keď ide po lese, celý svet sa träsie.[2])

Дуже часто причиною поступленя в опришки, як я зазначив вже, був звичайний, простий мотив наживи. Тут не ходило вже про гулянку, але про те, аби зібрати легким коштом гроший та принести до дому. Мотив сей найшов свій вираз в отсих піснях:

[1]) P. Dobšinský, Proston. obyčaje, 1880. Ст. 8—9.
[2]) P. Dobšinský, Proston. obyčaje. 1880. Ст. 8.

Їдуть брики із Улики, все ковані конї:
Ходїм, братя, в гайдамаки, чуєм за червонї.[1])

Пішов любко у опришки на штири недїлї,
Чей принесе своїй жінцї сороківцї білї.[2])

На селян нападали рідко опришки, хоч і се трафляло ся, дуже часто для особистої пімсти якогось опришка, рідше для грабованя. Найчастїйше звертали ся напади проти панів — при чім майже усе грала ролю пімста — та на купцїв, особливо жидів. В піснї полишили ся слїди нападів на останнїх:

Коби ми ся бучок розвив, зелена Сьвідова,
Не єдна би опустїла жидівська комора.[3])

Дуже часто опришки не уживали сили, коли напали на кого, але підступу, причім не обійшло ся без знаменитого їх гумору, як то видно з записаного мною оповіданя:

Дотепні опришки.

Буў ў йидньі́м сильі́ аринда́р таки́й бога́тий і ду́жи забудо́ваний, шчо йак позамика́йи, то ньіку́да дьіста́ти сьи ни го́дин до сириди́ни. Али бу́ли ў йидньі́м льі́сї такі́ збуйі́ — а бу́ло йіх дванацьіть — і зачи́ли розмишльа́ти, йа́к би вони́ могли́ йиго́ обікра́сти. Пора́дили вони́ сьи так, бо бу́ло йіх шість музика́ньтьіў, шчо йина́кши ни опкраду́т, шчо найпе́рши йако́сь му́сьит там музика́нти зайти́. І ви́брали сьи ў доро́гу. Прийшли́ они́ до то́йі ко́ршми і зачи́ли сьи проси́ти на ньіч. Жид йіх сьи зачи́ў пита́ти, де вони йдут. А вони́ йиму́ ка́жут, шчо ми ту ў тьім мі́сьтьі гра́ли на висьільу́ і запізнили́смо сьи і стра́шно нам сьи пуска́ти ў доро́гу. І жид йім позво́лиў ночува́ти. Незаба́ўком за ни́ми надйі́хаў коне́м пан, ўступи́ў до то́йі ко́ршми і зноў зачи́ў сьи проси́ти на ньіч. То буў найста́рший ми́жи ти́ми збуйа́ми. Жид і то́го прийми́ў на ньіч. То́йжи пан звита́ў сьи с ти́ми музика́нтами, ньіби́ то йіх шче й ни знаў. Каза́ў за́раз да́ти чве́ртку пи́ва і зачи́ли пи́ти. Аринда́р сьи тим тьі́шиў, бо о́пруч ньічльігу́ заро́бит йишче́ бі́льши гро́ший. Наре́сьтьі каза́ў той пан йім гра́ти і ўзьиў шинька́рку до та́ньцьу, бо він чуў, шчо ўже прийі́хали йиго́ тих шісьть камра́тьіў. І ў таньци́ зачи́ў сьпіва́ти, бо ўчуў йіх на стри́ху:

Помальи́ньку стемпа́й,
Пова́ла сьи ру́ша,

---

[1]) Головацький, Народ. п. II. Ст. 300. Ч. 299.
[2]) Головацький, Народ. п. II Ст. 301. Ч. 300.
[3]) Головацький, Народ. п. II. Ст. 558. Ч. 43.

А йак ви́йдзьи кто до цьибйи,
Ви́йдзьи сь цьи́бйи ду́ша.

І гульа́ў да́льі. Али ўчуў, шчо вони́ зальі́зли до комо́ри — і сьпіва́йи зноў:

Ци ві́дзьіш ти Фльо́рку
Те су́кньи на ко́лку?
Ўши́стко то нарже́ндзьи,
Ўши́стко наши бе́ндзьи.

І зачи́ли вони́ рі́зати ку́фир, ў котрі́м бу́ли гро́ші — а нима́ли йак го відомкну́ти, аби́ ни наробили гу́ркоту. Али пи́лка скрипі́ла, а він зачу́ў і зачи́ў зноў сьпіва́ти:

Масти́ пі́лки ло́йим,
Же́би ньи скшипйа́ла;
Йак бе́ндзьи скшипйа́ла,
Бе́ндзьи знак дава́ла.

Ви́ймили вони гро́ші і зло́жили ўсе на фі́ру і шче пішли́ кра́сти коўбаси́ с ко́мина; і він ўчуў йіх зноў і зноў сьпіва́йи:

Чи ві́дзьіш ти Ва́силь
Ў комі́ньи килба́си?
Ўши́стко то нарже́ньдзьи,
Ўши́стко на́ши бе́ндзьи.

І ўчуў, шчо вони ўже вийіжджи́йут і зачи́ў зноў сьпіва́ти:

Ньи йи́дзьцьи дроґа́мі,
Альи воманьца́мі,[1])
А мі ко́ньа осьодла́йцьи,
Поста́вцьи за джвйа́мі.

І ўже на́віть ни доночо́вуваў, тьі́лько жи́дови заплати́ў і ви́йшоў на двір, ви́віў коньи́ і на не́го хьті́ў сьіда́ти. А шинка́рка йиму́ сьвіти́ла сьві́чку, бо бу́ло сьи ни ви́тко, а він зачи́ў сьпіва́ти:

Ви́йшла на ульі́ци,
Засьвіцьі́ла сьві́ци:
Све́ґо коньа ньи позна́ла,
Тшима́ла за льі́ци.

Бо то буў шинькарі́ў кінь, тьі́лько шчо осьо́дланий, по па́нськи ўбраний і она́ йиго́ ни могла́ пізна́ти. І він пойі́хаў. Тотьі́ польига́ли спа́ти, ра́но ўста́ли і збира́йут сьи ў дорогу. Шинька́рка ма́ла йі́хати до мі́ста; пішла́ за су́кньима до комо́ри і ўзрі́ла, шчо ў комо́рі ўсьу́да чи́сто. Здиво́вана ўзьи́ла кричи́ти. Прибі́г аринда́р, зачи́ли сьи розгльида́ти, ньіґде́ ньіц ни ви́дьіли, тьілько го́льі сьтьі́ни. Тим чи́ном обікра́ли ариндари́.

Зап. в вересни, 1895 р. від брата Гілярка в Пужниках, Бучацького повіту.

---

[1]) манівцями.

Оповіданє се замітне й тим, що вказує на популярність опришків і їх розголос з тої причини. Бучацький повіт віддалений значно від гір, а проте оповідання про опришків подибують ся в ньому і то з льокальними примітами. Замітний в ньому також язиковий утраквізм.

Коли опришкам удав ся напад і обловили ся в ньому добре, тоді ділили ся добичею. Ділив завсїгди начальник, та не тримав ся при тім рівности поділу, але пропорциональности: кождий діставав тілько, на кілько заслужив. Собі начальник полишав звичайно найлїпшу пайку. Звичайні опришки дуже часто не знали навіть, кілько чого він брав собі. Добуті предмети зараз продавали Жидам, з якими знали ся, у яких пили, пересиджували нераз лихі часи, укладали пляни, а нераз користали навіть із вказівок та інформаций Жидів. Коли гроший не прогуляли, або не віддали родинї, то звичайно закопували їх в першім лїпшім, знанім лише собі місци. Звідти пішли численні оповідання про закопані скарби опришків — про які буде ще дальше мова — звідти полишили ся слїди про них і в пісні:

Jaworze, jaworze, coś taki pękaty?
Jużci są pod tobą zbójeckie dukaty?[1])

По добрім пóлові сходили звичайно опришки до сїл, заходили до коршем, або до віданих собі ґаздів, спрошували свої любки, пили, гуляли і сьміяли ся з погонї, коли була:

А мут ровти ізбивати, за нами гонити
А ми будем з файнов любков мід-горівку пити.
Будут ровти ізбивати, а мут нас шукати,
А ми будем з файнов любков пити та гуляти.[2])

Нераз поносили вони при нападї тяжкі страти в ранних і убитих; мало коли одначе смутили ся тим. Найбільше залежало їм на тім, аби найти доброго ватажка. В пісні говорить ся про се:

Hore košariský čjérná liška beži,
Volači syneček na Postali[3]) leži.
Zabili Janoška v horach na polaně,
Veru tam jak živo tráva něpolahně.
Bolo nás jedenást, zostało nás devac,
Povedajú ludzja, že nás budú vešac.
Něbojčě sa, chłapci, chłapci pod borámi,
Šak je ešče jeden bečjar[4]) medzi nami.[5])

[1]) Zajszner, op. cit. ст. 152.
[2]) Головацький, Нар. п. I. 164. 12.
[3]) Назва гори. [4]) Ватажко.
[5]) František Bartoš, Národní písně moravské. 1889. Ст. 28.

Найгірше було для опришка, коли попав живий в руки властий. Сього й найбільше вистерігали ся вони, бо знали, чим усе скінчить ся відповідно до тодішньої судової процедури. Тим дасть пояснити ся страшенна їх відвага, яку показували подибавшись з погонею. Били ся тоді до загину, кидали ся на очивидну згубу, а робили се власне з тої причини, що волїли полягти в бою, як дати спіймати ся. Побут в арештї не дуже їх вабив, а слїди його дуже численно переховали ся в піснях:

Milý v bojnickom zámku.

Dobre tebe, Milý, v tom bojníckom zámku:
Ludia seju, orú, a ty sediš v chládku.
„Horká, ma Milá, horká to dobrota,
Už tretia nedel'a, čo išli pre kata.
Nemal kat roboty, ale bude mati,
Prí'dže sa, má Milá, na mú smrt dívati.
Sotnem borovičku, preložim hlavičku,
Ešte si navštivim moju frajerôčku.[1])

Zamku, zamku nowo murowany,
Siedział ja w tobie roczek okowany;
Siedział ja w zamku przez rok i przez tydzień,
Nigdy ja nie widział, kiedy noc, kiedy dzień.[2])

Świeci miesiąc, świeci, a mnie niéma końca,
Mojemu niescęściu nigdy niéma końca.

Nigdy niéma końca i końca nie będzie,
Bom się juz zapisáł w niescęśliwym sądzie.

Do sądu wołają, zebym práwdę pedziáł:
„Jak nám práwdę powies, nie będzies tu siedziáł.“

Choćbým práwdę pedziáł, wyrok mi cytają.
Idzie ociec, matka, smutnie mie witają:

„A synu, mój synu, w kajdany okuty,
Nie chciáłeś mie słuchać, más zelazne buty!

Más zelazne buty i burą sukmanę,
Nie chciáłeś mie słuchać, juz cie nie dostanę.“

Siedziałem w więzieniu, dobrzeć mi tam było.
Dobrzeć mi tam było, była se mną miła!

Siedziáłem w hareście, w tém krakowskiém mieście,
Urzędnicy miówią: „Złodzieja obwieście.“

---

[1]) Sborník slov. nár. piesni i т. д. Відень, 1870, Ст. 42.
[2]) Zejszner, op. cit. ст. 168.

A jak ci ja pódę do domu swojego,
Naprzód pálę wójta, potém przysięznego.[1])

Ріжні кари смерти, на які засуджувано опришків, полишали ся також в піснях:

Powiadała ja ci, daj pozór na siebie,
Hamerscy hajducy biorą się po ciebie.
Obwieszą cię, Janku, za pośrednie ziobro,
Już ci będzie potem zbijać niepodobno.

Jeszczem nie zbójował dopiero ten roczyk,
Już mię chcą zawiesić na żelazny haczyk.

Hej, co że temu padnie,
Hej, co owieczki kradnie?
Hej, co że by mu padło?
Hej, stryczek na gardło.

Bratowie, bratowie, kochani bratowie,
Będą nam ścinali główeczki katowie.[2])

Та не сама смерть відстрашувала опришків від того, аби не попасти за житя в руки властий — вона не була їм так страшна, але ціла дорога, якою до неї мусїли йти. Відповідно до тодїшнього праводавства віддавано перш усього кождого опришка на тортури. Аби видобути з нього зізнаня, уживано найріжнороднїйшнх способів: вкладано на колесо, печено сьвічками, розпаленим желїзом і т. д. Аж по тортурах засуджувано на смерть, при чім сам присуд виконувано нераз огидним способом. На приклад наведу присуд виданий на опришка Василя Баюрака 1754 р. „Sąd ninieyszy nakazuie, azeby wspomniony Wasyl Baiurak wypłacaiąc się w życiu za excessa swoie wyprowadzony na Plac smierci nayprzod przez Mistrza Sprawiedliwosci że się ważył na niewinnych winne wznosic ręce y zabiiać, obie ręce żywo toporem ucięte po łokcie, podobniesz po ucięciu tych głową odcięta bydź ma tymze toporem. Na ostatku cwiertowany żeby był na wstręt y pohamowanie Innym od takowego życia tesz Cwierci powinny bydz zawieszone na szubienicy w polu przy trakcie stoiącey potym w czasie dalszym w ziemię schowane. Głowa tylko w czas

---

[1]) J. Świętek, Lud Nadrabski. Ст. 178—179. Ч. 15.
[2]) Pamiętnik Tow. Tatrzańskiego. T. VII. 2. Ст. 46.

dłuzszy stać powinna“[1]). Тому то Довбуш умираючи, волів аби посїкли його товариші на дрібний мак, ніж мали збиткувати ся над ним Ляхи:

В Чорногору занесїть мя,
На дрібний мак посїчіть мя.
Най ся Ляхи не збиткують
Моє тїло не чвертують.[2])

Розумієть ся, що і опришки із свойого боку не делїкатнїйше поводили ся з тими, на кого напали. В рукописи Франца Кляйна виданій Ст. Елїяшом-Радзїковским[3]) 1897 р. описаний приміром такий факт: 1809 року напали розбійники дня 7 липня ночію на заможного селянина Томаша Тильку в селї Тихім під Чорним Дунайцем. Розібрали чоловіка і жінку до гола, звязали їм руки і ноги і парили їх горячим смальцем та розпеченим желїзом по цїлім тїлї, маючи намір змусити їх тим способом до вказаня сховку з грішми. Коли ґраф Ґоес, ґубернатор Галичини, був 1811 р. в Татрах, йому представили тих людий. Єго Ексцеленция враз з товариством дивували ся невимовно завзятости і витрималости їх на муки, бо цїле їх тїло, від стіп до голови було подібне до мармуркованого стовпа або до мапи з червоними границями.

Подібних фактів і з боку судів і з боку опришків можна навести дуже багато; тут я згадую про них лише до річи.

За свої гріхи покутували опришки по усїх гірських та підгірських містах по обох боках Карпат, на що вказують вже доси оголошені кримінальні акти тай народнї пісні. Найбільше одначе здаєть ся, трачено їх у словацькім містї Св. Мікулашу (Св. Николаю), бо те місто згадуєть ся найчастїйше в народнїй поезиї. Наведу тут одну таку пісню:

Mikołasz, Mikołasz, mikołaskie mostki,
Tam się rozsypują z dobrych chłopców kostki.[4])

Опришництво тягнуло ся аж до нашого віка, хоч в останнїх своїх часах ослабло значно. Д. Авґуст Вжесьньовский, професор варшавського унїверситету, зачислює до останнїх опришків в працї „Tatry i Podhalanie“ [5]) двох татрянських розбійників Войтка

[1]) Руська Істор. Бібліотека. Т. XIX. Ст. 246.
[2]) Головацький, Нар. п. І. Ст. 155 (Пісня про Довбуша).
[3]) Lud, т. III. Ст. 225—273.
[4]) Zejszner, Pieśni ludu Podhalan. Ст. 155.
[5]) Диви „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego“, т. III. р. 1882, 2, ст. 1—53.

Матея з Закопаного і Войтка Ґала з Ольчі. Перший з них напав останній раз на закопанського „баца“ 1866 р. і шукаючи за грішми удусив дівчину. За те увязнено його в Віснічи, де й умер 1875 р. Ю. Целевич уважав останнім опришком Драгарюка. — От його слова: „Останній пушкарський ватажко був звісний Гуцул Чурик, убитий 1876 р. і за те вбиство повісили 1877 р. в Коломиї останнього гуцульського опришка Драгарюка. Про того Драгарюка є вже й пісні зложені“ [1]). Коли названі отут люди були справді опришками, то характер їх не був певно такий, як опришків попередніх століть та початку нашого століття. Опришництво винищено основно в Австрії до трийцятих років, тому факти наведені Вжесьньовським та Целевичом треба уважати за звичайні злочинства, поповнювані все і всюди. Найліпшим доказом моїх слів служить брак основних ціх опришківства в наведених фактах, без яких подібні випадки мусять зачислювати ся до проступків нинішних злочинців.

2. Яношік в обличю історії.

Представивши отак в короткости характер опришківства, перейду тепер до змальованя особи найславнійшого словацького опришка Яношіка, з яким можуть йти в заводи хіба гуцульський Довбуш та волинсько-подільський Кармелюк, а для нас інтересного тим, що він став героєм народніх пісень і переказів не тільки словацьких, але й руських і польських. Історичних жерел про Яношіка маємо дуже мало; вони опирають ся виключно на судових актах з процесу того визначного опришка, оголошених 1880 р. словацьким етноґрафом Павлом Добшиньским [1]). Перекладу з нього дословно відповідне місце:

Представмо собі — пише Добшиньский — гори і околиці при жерелах Римави, Сланої, Грона, Горнада, Попраду, Вагу, Орави, Турца, Нітри, Кисуцої та пограничні місцевости Морави, Шлезка і Галичини аж по Дунаєць; на величезнім тім просторі почав від 1711 р. розбивати славний опришок, Яношік (Івась). Подані понизше відомости про нього взяті з судових актів, що лежать в архіві Ліштовської столиці, Св. Мікулаші, під назвою Fassio Janosikiana, anno 1613, die 16 mensis Martii; в них

[2]) Руська Істор. Бібл. XIX. ст. 184.

[1]) Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské. Usporiadel a vydal Pavol Dobšinský. Turč. Sv. Martin. 1880. Ст. 88—94: „Janosik. (Stručné podatky o ňom, čo o skutočnom zbojníkovi i čo o hrdinovi poviestok l'udu“).

названий він: agilis Georgius Janosich Tyarchoviensis, latronum et praedonum antesignanus. Попередником Яношіка в розбою був в тій околиці Томаш Угорчик, званий також Угриком і Ґудецом. До його шайки належали: Павло Братик, Врабец зі Сташкова, Ковальовський з Ракової, Баґар, Туряк, Ґаборчик і Ваврек з Польщі; крім них належали до шайки ще: Куба Хластяк, Ковачик або Моравчик з Морави, високий і рудий Андрій з Кисуцої Довгої, Сатора, Ваврек, Зрадовський, Павло Млинарчик, що перейшли опісля до шайки Яношіка. Сам Угорчик зізнав, що його забрали від коний два старші розбійники, Топориско і Дрозд, і що він мусїв заприсягти їм девять разів вірність. Товаришами Яношіка мали ще бути: Гунчик або Гунцаґа зі Сташкова, Адам Шушалька з Турзівки, Жупиця з Моравської Острави, Ковальчик з Челядної, Валичак з Межиріча, Голубек з Ментельовиць з Морави, Плавчик з Дунайова, Кундис Андрій і ще один з Довгого Поля, котрого імени не знав, лиш вірив, що він служив оден рік чортам.

Яношік признав ся до сих товаришів: 1) Томко Угорчик, що дістав при подїлї добичі пушку пана Павла Ревая, а в Кремницьких горах відступив від нього; там застрілили його гайдуки; 2) Сатора з Польщі, зі Соли, відступив від нього в Тешинї; 3) Павло Ґаспарец або Млинарчик з Радовески, відступив також в Тешинї; 4) Бартек, служив в Предмірі, відступив в Тешинї; так само і 5) Андрій з Довгої Кисуцої. Вони всї пять мали намовити Яношіка до розбою і він пристав до них на св. Михайла, 1711 р. 6) Туряк, Гунчик або Гунцаґа був рільником в Сташкові; при подїлї на Жарах дістав з Ревайових річий шаблю, пушку і срібні нитки; він то застрілив попа з Деманиж, коли той пив воду зі студнї. 7—8) Шутковії (брати) доносили з Куруцами, участниками повстаня Раковція, Яношікови пороху. 9) Орешак походив з Польщі. 10) Моравчика убили на Бескидї самі його товариші, Гавел зі Соли і Пивоварчик з Яблонки. 11) Плавчик походив з Дунайова; він стрілив разом з Туряком на попа з Деманиж. В порозуминю з Яношіком були: Конюх в Дунайові, Сїкора, Шутка і Шустко (Шутковії), Юра Красний, Куба Красний, Іван Маєр, Ковальчик і Ондреїк, ґазди з Кокави і Мартин Мравець з Кленови. Вони переховували у себе Яношіка, особливо зимою і гостили його, хоч знали, яке він вів ремесло. Підозрівано, що в змові з Яношіком були ще: Іван Яворик і Валєнт Вазарник зі Штурної, Орешак з Польщі, Юра і Шандор Крупа, Мішо Жак, Юра і Матїй Зубор з Орави — але він

не признав ся до того. Підозрівано також, що Яношік дарував Тярховському корчмареви, Райчанови, срібний пугар за те, що той явно давав розбійникам напої і укривав їх; що війт з Остатниці, Ян Літиський, не хотів його лапати; що на Вальгорі мав закопані скарби; що в Любєтовій розбив Вітка Сита; що розбивав церкви в Угорщині, Польщі, Шлезку і Мораві і т. д. але Яношік не признав ся до нїчого.

Процес Яношіка відбував ся в Св. Мікуляшу в латинській мові; лиш зізнаня Яношіка і жалоба проти нього були словацькі[1]). Головною його виною було, що стояв на чолї розбишацької ватаги. Процес виточив Яношікови Володислав Околїчанї, піджупан Ліптовської столиці. Олександер Чеміцький, як прокуратор, підніс в жалобі Яношікові злочини і жадав видати на нього засуд смерти. Перед тим одначе жадав, щоби Яношіка передано на тортури, і витягнено від нього, хто були його спільники, охоронцї, укривачі і де має переховані річи. Балтазар Палудяй, законний оборонець обжалованого підніс вперед, що Яношік не вбивав попа з Деманиж, на що готовий був присягти; дальше навів обставини, що облегчували його вину: Яношік, покинувши Куруців, що були участниками повстаня Раковція, жив спокійно в дома, в селї Тярховій, Тренчанської столиці; звербований в рекрути, служив в королївськім війську на Бітчанськім замку, а викуплений родиною, проживав знов спокійно в дома; там прийшов до нього Тома Угорчик, випущений з вязниці в Бітчанськім замку, де Яношік сторожив його і робив йому добре, вивабив його з дому і заприсяг, що вступить до його товариства; Яношіка вязала проте присяга бути в товаристві, а по смерти Угорчика він не вернув до дому і не осїв знов на спокійне житє лиш тому, що бояв ся кари за розбої, сповнені разом з Угорчиком; коли проте обвинений признав ся до всього, до чого лиш міг признати ся і бажає на дальше поправити своє житє, то оборонець ставить внесенє, щоби Яношіка не лиш не засуджовано на смерть але щоби помилувано його і пущено на свободу.

Першого дня процесу (16 марта 1713) рішено: з причини короткости часу відкладаєть ся рішинець на другий день. Другого дня рішено: по причинї явних доказів, що Яношік при добровільнім зізнаню не подав своїх помічників і охоронців, не виявив, кому дав більшу часть добичі і де її переховав, не

[1]) Шкода, що д. Добшиньский не навів сеї жалоби.

зізнавав правдиво, не зізнав нїчого більше понад відповіди на поставлені питаня, віддаєть ся його відповідно до Кітоніча, Quaest. 8. Cap. 6. і там цитованого закона на тортури, вперед лекші, а колиб то не помогло, на тяжші. Остаточно порішено: Обжалуваний Яношік має бути повішений.

До Яношіка прикладає народ всї свої перекази і оповіданя, хочби їх герої були колись иньші. По народнїм переказам — зложив Янко Ботто товариство Яношіка так: Яношік, Суровець, Ільчик, Адамчик, Грайнога, Потучик, Угорчик, Ґарай, Тарко, Муха, Дюриця, Михальчик. Добшиньский[1]) на місце Михальчика кладе Ґайдошіка, котрого нарід все представляє, як грає на ґайдї (козї). Суровець був пізнїйший від Яношіка; його колесовано в Брезнї 1769 р.; вславив ся він тим, що в часї, коли ще не було стрільб з подвійними цївками, зробив собі сам таку стрільбу з одним когутиком по середині; кремінь, ударений когутиком, сипав іскри і запалював від разу порох на обох пановках, в наслїдок чого зі стрільби вилїтало нераз два набої. Народ зачислив Суровця до товаришів Яношіка тому, що і всїх иньших значнїйших розбишак поставив в його кружок, на скілько лиш число дванайцять могло на се дозволити. Простонародні малюнки представляють опришків в зелених сорочках, поясах, білих або сивавих холошнях, постолах з чорними підвязками, в сїраках з високими капелюхами на голові, з самопальними стрільбами на плечах і топірцями в руках. Звичайно представляють вони на першім плянї шістьох людий: по однім боцї стоїть Яношік, підпертий топірцем, а при нїм Ільчик грає на ґайдї; по другім боцї стоять Адамчик, Подставчик і Грайнога; по середині на вільнім місцї гуляє Суровець, підкидаючи топорець понад голову. На иньших малюнках приходять також варияти сього образка. Вуйцїцкий в статї „Janosik albo Janoszik“ [2]) згадує про народні малюнки, на яких представляєть ся Яношік то як жене стадо білих, угорських волів з величезними рогами, забраних в добич, то як стоїть в густому лїсї на малій полянцї над кітлом дукатів, опертий на стрільбі; товариші його тїшать ся граючи на ґайдах і скачучи гостять ся та пють улюблену сливовицю. Зайшнер[3]) згадує про малюнок, на якім представлений

[1]) В „Sborniku Mat. sv. II. soš. I.“ ст. 89.

[2]) Пор. Encyklopedya powsz. Варшава. 1863. Т. XIII Ст. 41—42.

[3]) Pieśni ludu Podhalan czyli Górali tatrowych polskich zebrał i wiadomości o Podhalanach skreślił Ludwik Zejszner, Варшава, 1845. Ст. 14 – 16.

Яношік, як опертий на топірци дивить ся у віддаль, а один з його товаришів танцює. Здаєть ся, що подібних малюнків можна би відшукати далеко більше, колиб хто кинув ся за ними по селянських хатах в татрянських околицях.

Словацький поет, Янко Краль, відвідав умисно між 1844—1847 роком села Кленовець і Кокаву, аби розвідати ся докладнійше про Яношіка. Селянин Матій Здутів в Кокаві оповідав йому так: Яношік служив у Кленівци в Штефаника. Господар не знав, кого має в себе і уважав Яношіка за звичайного попихайла. Але коли раз увидів, як Яношік перескакував бучки і ломив дерева, тоді втішив ся, що ховає такого хлопця.

На серед Кокави, де тепер замок ґрафа Форґача стояла коршма, в котрій за часів Яношіка грала все музика. Товариші Яношіка і Кокавці гуляли і напивали ся там часто. Про ті золоті часи оповідають собі все Кокавці з жалем. При Кокаві мали також Яношіка ймити, на близькім Грахові, у старім замчищу Франца Яковфія вязнили і звідти віддали до Ліптави.

Матій Здутів мав у себе також поему про Яношіка, але як видно незакінчену. Добшиньский надрукував її[1]), а я подаю її за ним тому, що вона стверджує багато прозових оповідань про Яношіка. Натурально, що вона мусить бути літературного, а не народнього походженя.

Janošik, Liptovský lúpežník.

Zastavte sa bratia a sestry trošičku,
Spievati vám budem pamätnu piesničku,
O jednom mládenci, švárnom šuhajíku,
Vojaku udatnom v Liptovskom vidieku;
Bol vzrostu pekného, Janošík rečený,
Z rodu jen sprostého, chlapík utešený.
Súc vojakom verne cisari slúževal,
A medzi husármi kapitáňom býval.
Z tej vojanskej služby k otcovi sa vrátil,
Hrdinskej mysli svej ani tu nestratil;
Počal, jak najlepšie mohol, hospodáriť,
Nemohlo sa mu to pre veľku daň dariť.
Odišiel a spojil sa potom s kamaráty,
Ktorí rovne dane platili neradi.
V hlbokých dolinách a v hájoch zelených
Kochali sa často v hrách roztomilených.
Stále zbíjajúci mnohé dlhé roky
Šťastné v tom remesle činívali kroky.

[1]) P. Dobšinsky, Proston. obyčaje. 1883.

Vylúpili panské najbohatšie domy,
Do nichž bili gule jako jasné hromy.
Hostince, kusie, zemanské osady
Velice sužoval Janošik chlap mladý.
Chudobným dávali a bohatým brali,
Na rovné si kopky v horách rozdielali;
Lež najdrahšie kusy Janošík schovával
Medzi vrchy v Tatrách, kde sa rád zdržiaval;
Tam najdrahšie skladal súkna, plátna, šaty,
Na hromadu sýpal doliare, dukáty.
Núdznym dobre činil, zvlášte pilným žiakom,
Dával jim na šaty súkna, neborákom.
Poručil jim merať od buka do buka,
Štedrá bola vždycky k žiakom jeho ruka.
Bo i sám po školách dakedy chodieval,
Otrhaný kabát, prázdnu kapsu mával.
Velikým kompanom porúčal kázati,
Každý zbojník musel offeru jim dati.
Byv muž opatrný, spolok múdre rídil;
Čo mu prekážalo, všecko z cesty zklídil;
Dával dobrú radu v štestí i v neštestí,
Od svých tovaryšov odvratil neresti.
Za hajtmana si ho v tom spolku zvolili,
Čo on rozkazoval, vchotne plnili;
Kde si kol'vek l'ahnul v lese pod bučinku,
Stráž nad nim držali, by požil spočinku.
— — — — — — — — — — — —

Як видно, особа Яношіка займала здавна поетів і крім дрібних віршів, порозкидуваних по ріжних часописях, надрукована про нього велика поема згадуваного вже словацького поета Ботта і драма Мішка Скачанского[1]). У нашій літературі не було доси нічого про Яношіка. За те гуцульський опришок Довбуш, змальований незвичайно красно в поемі також гуцульського поета Федьковича. Він написав ще, як звісно, й драму п. н. „Довбуш", але драма являєть ся супроти поеми зовсїм слабою.

3. Яношік в народній поезиї.

Про Яношіка, як у нас про Довбуша та Кармелюка, ходить між простим народом, що живе в поблизу Татр, велике число пісень та оповідань. Руських прозових оповідань про нього доси не

[1]) Jánošík. Smutno v piatich jednaniach od Miška Skačanského. V Prahe, 1880.

записав нїхто, хоч не може улягати нїякому сумнївови, що вони є, так як є баляда про нього, про яку буде дальше мова. Тому то й я мушу опирати ся тут виключно на словацьких, а головно польських материялах, яких доси оголошено найбільше.

Яношік представляєть ся в народнїх переказах, як герой, і то такий, про якого память буде завсїгди жити між народом. Він опришок, але так ідеальний, що ідеальнїйшого не можнаб собі представити. В ньому зібрані усї прикмети, що уважають ся між народом за найпопулярнїйші. Дорідний зріст, незвичайна мужеська краса, бистрий розум, надлюдська сила, очайдушна відвага при нападї, сьміливість при оборонї, зручність, простота, добродушність, побожність — отсе все риси, в які його прибрала народня поезия. Він розбійник, а проте користуєть ся між народом популярностию і любвою. Він мстить ся на ворогах, вчить дурних розуму, хоч метода, якою при тій науцї послугуєть ся, не все найлїпша і людська, карає винних, стає в оборонї невинних, а в поважно небезпечних хвилях стає в рядах оборонцїв вітчини і совістно сповнює патриотичні обовязки. Супроти тих прикмет розбійництво його никне зовсїм в очах народа і уходить радше за забавку, як за злочин. Не малу вагу має в уяві народа також се, що він знаєть ся з надприродними силами, яким і має завдячити свою славу. Без них він не був би тим, чим був, лише звичайним бідаком, яких тисячі гинуть що дня, не оставляючи по собі у нїкого памяти. Він врештї борець за народню волю; він нищить Жидів і панів, найбільших гнобителїв народу і тим причиняєть ся до повільної еманципациї його з під них, до усталеня таких порядків в громадї, серед яких не був би нїхто споневірюваний, не було би „нї Жида, нї пана“, лише всї рівні без виїмки і рівноправні. Задля того останнього власне окружив його народ величавою авреолею, та помістив в пантеонї своїх героїв.

Перейду тепер до біографічних подробиць про Яношіка, перехованих в народній словесности.

По народнім переказам родив ся Яношік в Татрах, але в якій місцевости, не знати; кожда уважає собі за честь називати ся його родинним місцем. Батько мав віддати його на науку, бо бажав його видїти сьвященником. Одначе місцевий дїдич зажадав за Яношіка викупу. Батько по причинї незаможности не міг його викупити. Яношік пішов тодї сам до пана просити, аби його випустив на волю, але пан у відповідь загрозив йому шибинецею. Розгнїваний Яношік повалив одначе на землю одним

замахом усю панову челядь. Коли вернув до дому і оповів батькови, як йому пішло, батько узяв останне теля і повів на торг, аби його продати і зложити панови окуп. Але перебраний Яношік перейшов батька на дорозї, коли той вертав з міста і відобрав у нього усї гроші. Вправдї в дома віддав їх назад батькови, але від тодї покинув науку і пішов в опришки, мовлячи, що його і чорт не пізнає, коли рідний батько не міг пізнати[1]).

В польськім варіянтї згадуєть ся також подібно про молодість Яношіка і про те, що він був студентом. Найважнїйший одначе мотив, про спір з паном, пропущений. За те докладно пояснена причина, звідки він дістав надприродну силу, що остаточно загнала його в опришки:

Був один студент, що йшов зі шкіл на вакації. Ішов через великий лїс і там заскочила його ніч. Заблудив в лїсї так, що не знав анї куди вийти, анї в котрий бік йти. Вилїз проте на дерево дивити ся, де конець лїса і доглянув його; але не далеко в тій сторонї була хатинка. Кинув шапку в той бік, аби знати, куди йти, як злїзе. Злїз, йшов в ту сторону і зайшов аж до хатинки.

В хатинцї була стара баба. Він увидїв її через вікно і ввійшов до середини. Тота питає його: Ти чого тут прийшов? Я просив би переночувати мене! Якже я тебе переночую? Прийде моя старша сестра, то забє тебе зараз. — Бо то були чарівницї. — Але він відповідає: Най собі робить, що хоче зі мною, я звідси не піду нїкуди.

Кличе його тота баба до вечері. Повечеряв з нею, вона сховала його під корито за піч. Прилетїла старша сестра і кричить: Пфі! що тут так смердить? Вийди Яношку! Вжеж він мусїв вийти. Йди до вечері! Вечеряє з нею знов. Каже йому: як прийде третя сестра, найстарша, — коли хочеш, то йди — бо вона тебе забє. Він каже, що не піде нїкуди.

Прийшла найстарша, третя і каже: Чия тут душа смердить? Вийди Яношку! Вийшов. Йди до вечері. Повечеряв і з нею та ляг спати.

В ночи стали чарівницї радити ся: Що ми йому зробимо? — А він не спав, лише вдавав, що спить, та слухав, що говорили. — Поставмо йому вуглик огню на пупець, як витримає, не збудить ся, то буде з нього витрималий хлоп. — Положили йому вуглик на пупци, а він терпів і витримав, аж вуглик згас. Тодї вони сказали: Буде витрималий, треба дати йому мундїр. Одна каже: Я йому дам сокирку. Друга каже: Я йому дам сорочку. Третя каже: Я йому дам черес. На тій сокирцї як взнесе

[1]) P. Dobšinsky, Proston. obyčaje. 1880.

ся, то три милї скочить; а в тій сорочцї і в тім чересї буде мати страшенну силу.

Тота що мала вишити сорочку, посїяла о осьмій годинї коноплї, і на рано була в них сорочка. Як Яношік встав рано, дали йому той мундїр і так сказали: Не будеш вже попом, але розбійником. Тут маєш топорець: як на ньому піднесеш ся, перескочиш три милї і він тебе буде боронити, хочби на тебе як нападали. А в тій сорочцї і в тому чересови будеш мати страшенну силу. Тепер мусиш вперед свойого батька обрабувати, а потому вже будеш розбійником над всї розбійники.

Він сховав мундїр, а в студентськім пішов до дому. Прийшов до дому дуже сумний. Його батько вибирав ся саме тодї на торг за волами і брав в собою 150 зл. А він йому каже: Татуню, не йдїть, бо вас розбійники обідруть! Тато йому каже: Мусїв би я засумувати ся так як ти, щоби віддати розбійникам гроші. — Будете видїти. — І пішов тато.

Як тато пішов, він вийшов на другий день в хати, вбрав ся в той опришківський мундїр, сїв на топорець і полетїв за татом. Перейшов йому в лїсї дорогу, тупнув топірцем і питає: Де ти йдеш? Відповідає: Йду за волами! Але анї говорити не міг від страху. Давай гроші! Той виймив гроші і дав. Питає його: Всї? Він каже, що всї: Навіть на дорогу не буду мати. Дав йому один золотий на дорогу і полетїв в лїс, а тато вернув ся до дому.

Він взнїс ся на топірци і за годину був в хатї, а тато ледви на другий день прийшов. Сховав мундїр і нїхто нїчого не знав. Приходить тато в плачем і каже: Правду ти менї казав! Що стало ся вам, тату? Ей, стало ся, бо перейшов мене опришок і я мусїв йому всї гроші віддати. Дав менї лише один золотий на дорогу. — Я вам казав, не йдїть; пізнали би ви його? — О, пізнав би; мав страшну сорочку і черес і великий топір.

Пішов на поле той студент, вбрав ся в мундїр і ввійшов до хати. — Чи той був? — Той, той. — Дав татови гроші і сказав: Вже не буду попом, але опришком. Бувайте здорові! І полетїв[1]).

Коли Яношік став опришком, почав оглядати ся за відповідним товариством. Кождого, що зголошував ся до нього, не принимав до себе. Він вибирав лише таких, що мали бодай в части подібні, як він, прикмети. От як в народнїм переказї оповідаєть ся про сю рекрутацию:

[1]) Zbiór Wiadomości do ant. kr. T. XV.

Почав Яношік розбивати. Мав під собою дванайцять опришків. Кождий, котрого приймав до себе, мусїв показати якусь штуку: Один прискакував до ялиці і втинав її верх; другий відстрілював верх пістолєтом; третій ломив найгрубше дерево; иньший роздавлював в кулаці найтвердший камінь — словом кождий показував свою штуку.[1])

Коли товариство, було готове, почали ся розбої. Звідси й починають ся всякі пригоди Яношікові, яких зазнавав у свойому ремеслї. Перед його очами стали пересувати ся всякі постатї, як в калєйдоскопі. Розуміють ся, що всїх їх не задержала народна память, лише найважнїйші. На першому місцї треба тут поставити пригоди Яношіка зі студентами, що пригадували йому власні давнїйші часи; з тої причини поводив ся він зі студентами дуже добре. Наводжу тут два такі оповіданя:

Раз його грімке „Стій“ задержало цїлу їх громаду. При вечері опоїв їх Яношік і тих, що позасипяли, казав попривязувати на земли, а других закликав до огню, де пік ся цїлий волиско на рожнї. Передовсїм казав одному з них виголосити перед собою і своїми товаришами проповідь. Коли один семинарист проповідав про справедливість, божий суд і горяче пекло, товариші його ждали з нетерпливістю, що дальше буде. Товариші Яношіка розплакали ся, сам отаман задумав ся при згадцї на смерть, але по скінченю проповіди заявив, що вона як раз була їм потрібна, щоби кождий тим ревнїйше сповнив принятий обовязок „nikomu bez príčiny neubližit' a krivdy po svete napravat'“. Яношікові товариші накидали за те свойому сьмілому проповідникови повний капелюх дукатів, а сам Яношік наміряв всїм студентам — як то нераз робив — красного сукна від бука до бука, щоби все красно убирані ходили.

Раз знов хотїв спробувати їх, чи будуть брати ся за дїло, до якого не доросли. „Мої хлопцї“, каже, „давно не були при сповіди. Хто з вас нас висповідає?“ Студенти мовчали, бо знали, що їм не свобідно того робити. Але найшов ся один, що захотїв опришків сповідати. Тодї Яношік крикнув: Не знаєш, що сповідаємо ся лиш попови і Богови? І хотїв вже топірцем розчерепити цїкавого. Здержав ся одначе, мовлячи: Пан Біг видить і чує нашу сповідь кождого дня. Аби ви одначе знали, що ми, гірські хлопцї, не жиємо так без Бога — тому й кажу вам, до чого ви не доросли, того не надїємо ся від вас — то заявлю вам, що я і мої

[1]) Zbiór wiadomości do ant. kr. T. XV

хлопці робимо так, щоби наша сповідь і на суднім дни перед Христом мала свою силу[1]).

Тримаючись засади, висловленої при студентах, що його завданєм є „nikomu bez príčiny neubližiť, a krivdy po svete napravať“, Яношік шукав за такими нагодами, де міг би ділом доказати те, що голосив словом. Нагод мусїло трафляти ся богато, а одна з них така:

Йшов раз-хлоп на торг за волами. Питає його Яношік: Маєш багато гроший? Він каже: Трийцять золотих. — Дав йому чотириста золотих: Купи за всї гроші воли, а як будеш вертати, прийди тут і покажи їх менї. — Той пішов на торг, але таких дорогих волів не було; зажурив ся дуже і казав вибубнити, хто має воли на такі гроші. — Не було в нїкого лише в дворі, тай то ще тілько не коштували. Але заплатив і повів. Зайшов там з тими волами, Яношік питає: Багато ти дав? — Сказав, що лишило ся йому сто золотих. — Яношік не казав їх звертати, але, казав йому йти до дому[2]).

У Добшиньского мотив з волами порушений лиш з легка; він не говорить виразно, чи Яношік дав селянинови гроші на воли, а каже лиш так: „Одному селянинови, що плакав над волами, убитими громом, сказав Яношік: Що пан, суд і грім попсує, то мій топорець за кілька розів поправить“[3]).

Подібний мотив привязаний на Україні до Кармелюка[4]). Прочухани, уділені Кармелюком селянинови, як і дальша пригода

[1]) P. Dobšinský, Proston. obyčaje. 1880.

[2]) Zbiór wiadomości do antr. kr. T. XV.

[3]) P. Dobšinsky, Proston. obyčaje. 1880. — Порів. ще: Zbiór wiad. VII. 3. Ст. 46 (Materyały do etnogr. górali bieskidowych, zebr. dr. W. Kosiński. Ч. 110: O Janásku). — Pamiętnik Tow. Tatrzańskiego. VII. 1882. Ст. 48.

[4]) Кармелюк родив ся 1788 р. в селї Головчинцях, Літинського повіту. На 18-у році житя віддав його батько до двора, до пана Піґловского, де пробув шість лїт (до 1812). В часї служби Кармелюк оженив ся. В р. 1812 віддав його пан за якусь провину в рекрути (він тодї мав вже трьох синів). Аби увільнити ся від служби, Кармелюк вибив собі два зуби, але се не помогло йому нїчого. По якомусь часї він втїк одначе з войська враз з товаришом Гнатом Хроном. Цїлі два роки прожили вони в лїсах, жиючи з крадїжи. Та вкінци зловили їх, дали по 500 буків і віддали назад до войська. Зараз одначе з першого нічлїгу вони знов втекли і стали опришками. Конець Кармелюка був дуже траґічний. Його убив з рушницї шляхтич Рудковский при помочи зради коханки Кармелюка Уляни, що була жінкою одного з підвладних Кармелюка, Прокопа Копчука. Її арештували раз враз з сестрою, але випу-

з бабою, нагадують дуже жарти звістного польського маґната і гумориста Миколи Потоцького.

„Рав їхав чоловік на ярмарок. Їде, та підперши голову рукою, сидить на возї, тай курникає собі під ніс — скаржить ся на свою долю:

Та долеж моя, доле,
Чом ти не такая,
Як доля чужая!

Так він сьпіває собі, аж ось догоняє його якийсь чоловік — А здоров будь, чоловіче! каже.

— Бувайте й ви здорові! одповідує той.

— А звідкіль? А куда? Чи багато маєш волів та коней? — Та все розпитує. А той йому розказує, що от так і так: Жінка восталась у дома без хліба, а я оце їду на ярмарок, щоб продати остатню пару воликів, або щоб стати де під хуру, та хоть на хліб дітям заробить, а то нема чого їсти"... А той слухав, слухав, а далї виняв з кишенї сто карбованців тай каже: „На тобі, чоловіче, оцї сто карбованців, та купи собі ще дві пари волів, щоб було до плуга, та згадуй Кармелюка". Так той і остовпинїв. — „Кармелюка"? питає, витріщивши очи, мов не вірить, що це робить ся в яву. А Кармелюка вже й не має. Радий такий той чоловік, що ото має в кишенї сто карбованців. Приїхав до коршми, тай звернув трохи на радощах випити. Випив чарку, випив другу, випив третю, а далї й не з'оглядів ся, як і грошї вкрали. Сидить тодї він тай плаче в коршмі. Ба, це входить той самий чоловік — Кармелюк. Глянув він на нього, тай крикнув до своїх: „Ей, хлопцї! Простягніть но лиш його, та дайте йому прочухана, щоб знав, як пропивать грошї, коли дїти сидять дома без хліба!" — Одпустили йому трохи, а Кармелюк знов тодї виймає сто карбованців, тай дає йому: „Тепер гляди,

---

стили, намовивши, що видасть коханка. Вона дотримала слова і прикликала Рудковского, коли Кармелюк прийшов до неї, бажаючи умовити ся з опришком Шайдюком над рабунком шляхтича Воляньского. Тїло Кармелюка виставлено публично, а потім поховано в Летичеві без попа, без хреста, без гробу. За возом, на якому лежало тїло, йшла сторожа, а могилу копали арештанти. Свою смерть предсказав Кармелюк в пісні так:

Не бою ся грому й тучі, но опріч гармати
Забєж мене славний хлопець з веселої хати.

Докладнїйше про Кармелюка диви розвідку дра Ролле переложену на росийське в Кіев. Старинї, 1886, 3 кн. ст. 494—560.

каже, як зайдеш в коршму, то вже не минеш моїх рук, тоді не викрутиш ся![a 1])

Зап. 1880 р. в Гусаковій, Звенигород, пов.

У дальшій пригоді з бабою поступає собі Яношік вже не гарно і дико. Та таких випадків в його житю небогато. Нарід його оправдує одначе тим, що він карає бабу за її скнирство, яке уважаєть ся загально поганим пороком:

Йшла раз баба на торг. Питає Яношік: Де йдеш? — На торг. — За чим? — За чобітьми, але маю мало гроший. — На, пятку, купи собі красні чоботи! — Баба прийшла на торг, але стало їй жаль гроший, не купила чобіт і пішла так до дому. Здибає на дорозі Яношіка. Ти купила чоботи? — Ні, не купила. — Чому? — Бо жалувала гроший. — Тоді зловив її Яношік, облупив їй ноги по коліна і пустив: Я казав тобі купити чоботи, було купити, тепер маєш їх даром[2]).

Мотив про бабу приложений також до Кармелюка. Кармелюк поступає з бабою одначе далеко гуманнійше, хоч мав більшу причину до образи, бо вона закинула йому, мов би то він обдирав бідних, що очивидно його, оборонця простого народу, мусїло до живого діймити:

„А то раз знов іде баба на базар, та як раз проходить через той лїс, де жив Кармелюк. От іде, та все оглядаєть ся, та заглядає поміж корчі, чи не сидить там часом Кармелюк. А той і наглядів її, та вийшов ізза кущів, тай іде против неї. Як угляділа вона його, то так і похололо в неї в серцї, а далї перехрестившись, й каже: „Ох, Божеж мій! А я думала, що це де небудь вирвав ся той проклятий Кармелюк, та вже оце йде по мою душу. Так боюсь того Кармеля, що й не знаю, деб і дїлась, як би вглядїла його". А сама й гадки не має, що перед нею стоїть той самий Кармелюк, котрого вона так боїть ся...

— Чогож ти, бабко, боїш ся того Кармелюка? Він тільки багатих чухрає, а тебе, не бійсь, не зачепить...

— Ох, не дай, Боже, менї з ним здибатись, з тим проклятущим розбіякою, так на містї, здаєть ся, і вмерла б!

Став її Кармелюк питати, що вона несе, чи має дїтий, чи є що дома їсти... Все бабуся розказала: Несе пів копи яєць та низку цибулї,

---

[1]) Кіевская Старина. 1882, X, ст. 185—186.

[1]) Zbiór wiad. do antr. kraj. T. XV. Порів. ще: Zbiór wiad. VII. 3. Ст. 46. (Materyjały do etnografii górali bieskidowych, zebr. dr. W. Kosiński. ч. 110: O Janàszku). — Pamiętnik Towarz. Tatrzańskiego. T. VII. 1882. 2. Ст. 48—49.

щоб продать. „Та треба скоро йти, каже, щоб не спізнитись, а то як забарюсь, та буду пізно іти назад через ліс, то ще встріне той Кармелюк“...

— Купи мені, бабко, на базарі, каже той, за гривну підкови до чобіт та десяток цвяшків за два шаги.

— А деж я вас тут побачу? питає баба.

— Та я тут в лісі карбівничим, то тут буду де небудь сидіть коло шляху, бо тепер люду всякого вештаєть ся... Дав він їй гроші, а вона й пішла собі.

Цілий день сидів Кармелюк коло шляху в лісі та виглядав баби. Тільки уже над вечір вернулась баба з міста. Вийшов до неї Кармелюк, тай питає: „А чи купила, бабусю, підкови?“ — „Купила“ каже. — „Ну, добре, сідай же тепер, я тебе підкую. Уже що там собі хочеш, а підкую, бо я Кармелюк, а ти Кармелюка лаяла, ще й казала, що він бідних грабує. Треба, щоб у тебе була від мене памятка. А щоб ти знала, що я бідних не займаю, а заступаюсь за них, то ось тобі сорок карбованців“.

Нема що, сідає баба серед шляху, трясеть ся, як од пропасниці, та сідає, бо дуже боіть ся Кармелюка; а з ним жартувать не можна. Сховала вона в пазуху сорок карбованців та плаче, та просить ся: „В мене діти, каже, востануть ся сиротами; хто їх вигодує, хто догляне“?

— Та це нічого, каже Кармелюк жартуючи; од цього не вмреш; а щоб не дуже болїло, щоб тобі можна було дойти до дому, то я підкую тебе тільки по два цьвяшки на кожду ногу... Підкував він її, а тоді звів, тай каже: Ну, тепер іди з Богом, та згадуй тим часом Кармелюка!... Пішла баба. Навспинячки стає та йде, аж порох по шляху зняв ся“.. [1])

Більше гуманности і лицарськости у Яношіка показуєть ся в тім, що він маючи намір напасти на кого, упереджував його про свій напад. Він хотів очивидно показати тим, що не бажає проливу крови, а домагаєть ся лише звичайної, хоч і неправної данини:

Панів по замках упереджував все про свій прихід, але появляв ся, коли його не сподівали ся, в панській одежі і забирав, що хотів[2]).

Незвичайна сила Яношіка виявляєть перший раз в отсїм оповіданю:

Він ходив лише по панах і рабував, а бідних не тикав, ще їм нераз давав що. Довідав ся він раз, що при Санчи живе богатий пан

[1]) Кіевская Стар. 1882, X. Ст. 186—187.
[2]) P. Dobšinský, Proston. obyčaje.

і післав свойого післанця до Мшани до двора, абн пан приладив для нього і його дванайцятьох хлопців обід. На знак заложив післанцеви на шию кавалок рифи. Той пішов і сказав в дворі, що Яношік прийде з хлопцями на обід. Пан приобіцяв, що обід буде, але скоро відійшов післанець, казав позганяти з усіх поблизьких сіл найсильнійших хлопів і стрільців і так очікував Яношіка. Йде Яношік, ті стоять. Як вхопить тоді кобилу за ногу, як оберне ся докола, половина їх впала. Потім пірвав брику, перекинув через палату, перебіг на другий бік і вхопив її ще в летї. Нарештї забрав багато гроший і пішов дальше розбивати.[1])

Зручність, сьміливість і відвагу Яношіка видно знов в отсїм випадку:

Раз хотїли вояки ймити Яношіка. Він вислав Яшічка (в иньших відмінах Ільчічка) на ялицю, аби подивив ся, кілько їх йде. Шістьсот — була відповідь — і ґенерал перед ними. Не бійте ся нїчого, мої товариші; вони всї лиш для мене! сказав Яношік. Скочив перед них, убив ґенерала, а вояки повтїкали.[2])

Та не все йшло йому так як по маслї. Нераз мусїв він бути у великих клопотах і наражати добре житє, коли між народом розширювали ся вісти про його смерть, на що вказуєть ся в пісни:

Powiadali mi, że Janiczka zabili,
Zabili buczka w lesie, Janiczka Pan Bóg niesie.[3])

Він одначе не попадав в розпуку по тій причинї, противно був найлїпшої надії, відгрожуючись ще панам:

Kiedy ja skoczę z buczaka na pniaka,
Nie z jednego pana urobiem żebraka.[4])

Та хоч як гонили нераз Яношіка, та такі у тяжкйх хвилях звертали ся до нього з просьбою о поміч, знаючи очивидно, що він одинокий може бути останньою дошкою ратунку. Яношік не лиш як добродушний чоловік, але й як лицар, що по лицарськи розумів і сповняв свої обовязки, прихиляв ся до просьби і йшов, куди його взивали. Се показуєть ся в отсїм оповіданю, в якім проявляєть ся також надприродна прикмета його топірця:

---

[1]) Zbiór wiadom do antr. kr. T. XV.
[2]) Dobšinský, Proston. obyčaje. 1880.
[3]) Zejszner. op. cit. ст. 152.
[4]) Zejszner, op. cit. ст. 154.

Трафило ся раз, що один король видав другому войну і що два лицарі мали бити ся в поєдинку. Тоді прислав один король по Яношіка шкадрону гузарів і коня для нього з просьбою, аби став йому на помочи. Приїхали гузари і питають, де живе Яношік? Показали їм, що на горі в лїсї. Приходять до нього і питають: Де живе Яношік? Він вхопив бучка, вирвав з корінем і сказав, що там живе під корінем. Вони зараз догадали ся, хто то і стали просити, аби їхав з ними бити ся в поєдинку. І дали йому коня. Але він не взяв: Я там, каже, скорше буду, ніж ви! — Як минуло три дни, полетїв за ними; заки вони приїхали, а він вже там. Король втїшив ся і бажав окувати йому груди бляхою та дати доброго, кріпкого коня. Але він не хотїв нїчого і пішов на свойого противника з самим топірцем. Пішов на перед, а король з військом за ним. Здибали ся з ворогом. Противник Яношіка сидїв на кони, окований бляхою, узброєний сильно. Вхопили ся за руки, а дальше задумав його противник рубнути шаблею і встрілити пістолєтом. Але Яношік як вхопив коня за ногу, як гримнув раз до землї, то в руцї не лишило ся йому нїчо, лише нога. За се мав намір королъ взяти Яношіка до себе, та він не хотїв, лише сказав: Я все вистану за полк, а мої хлопцї за другий! Взнїс ся на топірци і тілько його видїли.[1])

В дальшім оповіданю стверджуєть ся ще раз, що він слабих не лише не тикав, але ще помагав їм і поясняєть ся причину, звідки набирав він багато скарбів і що робив з ними:

Яношік подибав часто варту, що відвозила срібні і золоті гроші, биті в Кремницї, до королївських кас; але не рабував їх. Оповідають, що він навіть проводив раз варту, коли видїв, що вона слабка і боїть ся опришків. Иньшим разом відбирав одначе гроші, ссипав на яке будь місце, а потім закопував, аби їх не уживали ані пани, ані опришки, ані нїхто другий. По тій причинї нема між Римаваю і Моравою з одного, а Іплою та Дунайцем з другого боку, ані одного села, де не оповідано би про закопані скарби Яношіка, та не показувано би його комор, до яких одначе нїхто не годен дістати ся, хіба приймов би такий, що цїлою своєю природою дорівнав би Яношікови.

В другім оповіданю поясняєть ся докладнїйше, чому Яношікових скарбів не можна дістати:

Кімнати, де жив Яношік і його банда, повні золота і ріжних гроший, але до них не може нїхто дістати ся, бо вони закляті. Крім того стоять на перешкоді ще й иньші річи. Так пр. зараз за дверми стоїть

[1]) Zbiór wiadom. do antr. kr. T. XV. — Pamiętnik Tow. Tatrzańskiego, VII. 1882. 2. Ст. 49.

циганка, що вкидає кождого до глубокої студні, хто там увійде. На сходах стоять два великі пси, що кождого розшарпали би на кавалки, хто хотів би там увійти. До кімнат треба переходити через троє дверий. За ними стоять дві набиті стрільби і за найменьшим шелестом стріляють самі. Иньші оповідають, що Яношік жив в скалї над жерелом Дунайця, але вхід до неї залитий водою. В нїй також є повно волота і срібла. а по середині стоїть стіл, на якім лежить топір Яношіка і його збруя[1]).

Тимчасом звізда Яношіка стала заходити за хмару, почав надближати ся час, в якому мав здати рахунок за свої провини. Звістка про намір пійманя Яношіка рознесла ся широко. Прихильні до нього люди почали його остерігати:

Uciekaj, Janiczku, hore dolinami,
Bo cię jedzie łapać rychtar ze synami.[2])

Але він не зважав на поголоски і робив дальше своє, доки не попав ся у руки властий. Злапали його таким способом:

Раз прийшов Яношік до Лїптави, де мав любку. Тота підкуплена стала його випитувати, в чім лежить його сила. Яношік признав ся, що в сорочцї, чересї і топірци. Раз йшов він без тої одїжи і топірця. Лїптавцї засїли на нього, підсунули йому під ноги гороху, а він скоро тілько став на нього, поховзнув ся і впав. Тодї вискочило кількох хлопів і присїло його. Порізали на ньому сорочку і черес[3]) і через те він ослаб. Топорець перерубав ся до нього через осьмеро дверий, але в девятих станув. Тодї його спіймали, виставили шибеницю і привели вішати.[4])

У Добшиньского[5]) оповідаєть ся про спійманє Яношіка трошки відмінно. Його не могли на свободї нїяк спіймати. Удало ся се аж зимою в хатї. Але і там дармо борикала ся з ним громада гайдуків. Аж як баба в печі порадила їм насипати на хату гороху, тодї Яношік поховз ся, упав, його звязали і скували. Він одначе видихавшись, пірвáв шнури, а окови самі з нього злетїли. Тодї баба порадила перетяти на ньому пояс. Гайдуки вчинили се і Яношіка опустила сила. Його віддали панам, а ті присудили його на смерть.

---

[1]) Zbiór wiad. do antr. kr. T. VII. 3. Ст. 67—68.
[2]) Zejszner, op. cit. ст. 155.
[3]) Оповідач забув тут видно, що сказав перше: Яношік не мав преціньь при собі анї сорочки, анї череса. Так само про топорець висказав ся неясно.
[4]) Zbiór wiad. do antr. kr. T. XV.
[5]) P. Dobšinsky, Prost. obyčaje, 1880.

В иньшім варіянті[1]) оповідаєть ся про спійманє так: Коли коханка довідалась, що ціла сила Яношіка в чересї, вона злагодила йому купіль; та ледви Яношік вліз до води, коханка прикликала укритих перше жандармів, а вони сиіймали його без опору.

Діставшись до арешту, став Яношік роздумувати над своєю минулістю; не находив в ній одначе нїчого такого, за що, по його думцї, належало покутувати. Тодї й мала повстати уложена ним пісня, що своєю силою і красою дорівнує найкрасшим перлам народньої творчости:

Ja chodil po zboji, po tom širom poli
Aby som zabudol o t'ažkej nevoli;
Ja chodil po zboji pol'ami bezdrahu,
Aby som naučil pravde pyšných vrahov.
Ja chodil po zboji za svobodou zlatou,
Aby som rozrážal putá svojich bratov.
Svoboda, svoboda, svobodienka moja,
Pre teba mne páni šibenice stroja![2])

...No – l'al'a! či nás neznáte?
Ved' sme my tiež tak ako vy
Shodili biedy jarmo prekliate,
Poddanstva striasli okovy![3])

Отсї так сказати патриотичні мотиви, лиш далеко ширше розведені, повторяють ся також в пісня́х про Кармелюка — які він сам теж нїби мав зложити — тому й наводжу їх для порівнаня:

а) Породила мене мати
В нещасну годину;
Не дала ми щастя знати,
Від журби загину.

Кармелюку, на панщину!
Кличуть під віконце;
Бо нагайом, як не вийдеш
Скоро зійде сонце.

Наступила лиха доля,
Тра йти в сьвіт гуляти,
А що Кармелюк не дурень,
Дасть Ляхам пізнати.

---

[1]) Zbiór wiad. T. XV. Порівн. також: Pamiętnik Tow. Tatrzańskiego. VII. 1882. 2. Ст. 50.
[2]) Pav. Dobšinský, Proston. obyčaie. 1880. Ст. 24.
[3]) P. Dobšinský, Prostonár. obyčaje. 1880. Ст. 5.

Не довго я так гуляв
У собі попав ся;
І не гадав, та не думав
У Сибір дістав ся.

Повернувши із Сибіру
Такі я в недолі;
Хоть я вже не в кайданах,
Такі я в неволі.

Засїдаю при дорові,
Чому? хочеш знати?
Бо не маю пристанища,
Бо не маю хати.

Маю жінку, маю дїти
Коли їх не бачу,
Як згадаю на їх нужду,
Горенько заплачу.

Нема щастя ні для мене,
Ані для родини:
Переходять в смутку, жалю
Всї мої години.

Зовуть мене розбійником,
Кажуть, розбиваю:
Я не вбив єще нїкого,
Бо сам душу маю.

Ой я візьму багатому,
Убогому даю,
А так гроші подїливши.
І гріху не маю.

Пішов би я в міста, села,
Всюда мене знають;
Деде ляхи мене зіздрять
Зараз мя піймають.

А так мушу стеречи ся,
Мушу в лїсї жити;
Хотя сьвіт є так широкий
Нїгде ся подїти.[1])

(Із Тернопільського).

б) Повернув ся я з Сибірі, немаж минї долї
Хоч здаєть ся не в кайданах, алеж у неволї.
Слїдять мене в день і в ночи всякую годину
Нїдеж менї ся подїти, із журби я згину.

---

[1]) Головацький, Народ. Пісні III. 1. Ст. 60—62. Ч. 2.

Зовуть мене розбійником, кажуть р о з б и в а ю:
Не у б и в ж е я нікого, бо й сам д у ш у маю.
А що візьму в б о г а т о г о, то в б о г о м у даю,
А так гроші поділивши вжеж г р і х а не маю.
Маю ж і н к у, маю д ї т и, тільки їх не бачу
Як згадаю про їх м у к у, то й гірко заплачу.[1])

в) Вбогі люди, вбогі люди,
Скрізь вас, люди, бачу!
Як згадаю вашу муку,
Сам не раз заплачу.

Кажуть люди, щом щасливий,
Я з того сьмію ся:
Бо не знають, як я часом
Сльозами залю ся.

Куди піду подивлю ся,
Скрізь багач панує,
У розкошах превеликих
І днює й ночує.

Убогому, нещасному,
Тяжкая робота,
А ще гіршая неправда,
Вічная скорбота.[2])

Мотиви дїяльности Яношіка висловлені в обох попереднїх піснях потверджує також прозове оповіданє:

Яношік вбирав коло себе товаришів, але лишень таких, „čo len bohatých sberajú, chudobným merajú“. Він поставив собі метою „krivdy po svete naprávať, biednych a nešťastných zastávať“. Куди не пішов би, з'являв ся все там, де терпіли нещасні. Тому не найдеть ся під Татрами анї одно село, в якому не знали би розповісти, що де доброго зробив бідним Яношік. Всї перекази про нього годять ся надто в тому, що він нїколи не вбив нїкого. Згадують вправдї про съвященника, убитого при студнї, але зазначують виразно, що стало ся се без Яношікового відома та що він сам наложив виновникам кару за убийство і жалував, що так стало ся.[3])

Мотив, який, розвиваєть ся у сих піснях, був власне причиною, як я зазначив висше, що память про Яношіка (і так

---

[1]) К. Ст. 1886. III. Ст. 497.
[2]) Кіев. Старина, 1881. X, ст. 184.
[3]) Pav. Dobšinský, Proston. obyčaje. 1880.

само про Кармелюка, та Довбуша) перейшла в народ; він зробив його народнім героєм. На се й кладу я ще раз отут натиск.

Про процес Яношіка не згадуєть ся в народніх переказах, за те оповідаєть ся широко про його смерть, як то видно з дальших варіянтів.

Коли привели його під шибеницю, люди очікували чогось важного; сподівали ся помилуваня з одного, а утечі Яношіка з другого боку. Не стало ся анї одно, анї друге. Здивоване народу відбило ся в отсій пісні:

Cudują się ludzie, cudują się pany,
Co Janiczek robi pod szubieniczkami.[1])

В другій пісні так говорить ся про Яношіка під шибинецею:

Tí trenčianski páni
Divajú sa z brány,
Čo robí Janíčok
Pod šibeničkami.

Čoby robil? Visí!
Ked' zaslúžil, musí;
Zmokla mu košiel'ka
Od studenej rosy.

Nezmokla mu ona
Od rosy studenej,
Lež mu ona zmokla
Od krve červenej.

Požičaj mu, mílá,
Bieleho ručnička,
By si mohol utret'
Svoje bl'adé lička.[2])

Переконане народу про щось незвичайне при шибеници було оправдане. Є звичай при страчуваню злочинців, що в передсмертній хвилї дозволюєть ся їм і виповнюєть ся всякі забаганки. Народ числив, що й Яношікови дозволять на щось таке, що його спасе. І в самій річи просив він під шибиницею подати йому пояс, пістолет або топір: при звісній чудодійній силї тих річий він міг ще визволити ся. Але судї дорозумівали ся

[1]) Zejszner, Pieśni ludu Podhalan. Ст. 155.

[2]) Sborník slovenských národních piesni, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier. Vydava Matica Slovenská. Svazok I. Matičnych spisov čislo 22. Vo Viedni, 1870. Nákladom Matice Slovenskej. Ст. 8.

того, тому не подали йому нїчого. Просьба Яношіка представлена в отсїй піснї записаній між Бачванськими Русинами:

Грознаўскі панове!
Пітам вас перші раз:
Дайце ві мньę мой опашчок[1])
До рукі гоч льęм раз!
Вера мі ньę даме,
Бо ше обаваме,
Альę тебе Йаношіку
На шібень цагаме.
Грознаўскі панове!
Пітам вас другі раз:
Дайце ві мньę мой пістольік
До рукі гоч льęм раз!
Вера мі ньę даме,
Бо ше обаваме,
Альę тебе Йаношіку
На шібень цагаме.
Грознаўскі панове!
Пітам вас треці раз:
Дайце ві мньę валашочку[2])
До рукі гоч льем раз!
Вера мі ньę даме,
Бо ше обаваме,
Альę тебе Йаношіку
На шібень цагаме.[3])

В прозовім оповіданю стверджуєть ся думка, що Яношік при помочи надприродної сили хотїв спасти ся. Одначе і тут стала йому на дорозї зрадлива любка (а не судї, як в піснї), що замкнула топорець за кратами, звідки він не міг долетїти до свойого пана. Стративши надїю на увільненє при власній помочи, просив судїв написати до цїсаря (тут цїсаревої Мариї Тереси, анахронїчно) з просьбою про помилуванє. Помилуванє прийшло, але він тим часом умер.

Раз пішов він до Санча на торг. Тут пізнали його і притримали, аби оправдав ся, бо мав перед тим забити Жида. Коли рано прикликали його перед суд, він хотїв вдати штуку і свиснув на топорець. Але коханка його підмовлена другим опришком замкнула топорець за сїм зелїзних крат, знаючи добре, що тим способом зжене його зо сьвіта. Коли на перший свист топорець не з'явив ся, Яношік перестрашив ся дуже,

[1]) пояс.
[2]) топорець; мад. betyábalta.
[3]) Мих. Врабель, Русскій Соловей. Унґвар. 1890. Ст. 103—104.

бо прочував свій конець. Свиснув ще в друге і в третє, але надармо. Третього дня засудили його на шибеницю. Він просив судю написати до Марії Терези, аби увільнила його від смерти, а він заступить за те полк війська. Але судя бояв ся, аби він тимчасом не втік, як то робив уже перше, та казав його повісити за одно ребро. Так висїв сїм днїв і скурив в тім часї сїм фунтів тютюну та́ випив півтора відра води, через що й умер.[1])

В иньших варіянтах оповідаєть ся противно, що помилуване прийшло ще за житя Яношіка, але він не хотїв його приймити. Тут показуєть ся його величезна гордість: коли сам себе не потрафив увільнити, то й ласки не потрібував від нїкого; волїв проте умерти, ніж жити з почутєм вдячности для своїх найбільших ворогів:

Як Яношік стояв на шибениці, прийшов від віта пардон. Але він не хотїв злїзти з шибениці, мовлячи: „Коли ви відобрали менї честь, відберіть і житє!“ Тодї повісили його за ребро і так згриз ще фунт тютюну, заки умер. Так згинув Яношік через коханку.[2])

У Добшиньского є варіянт сього мотиву: Яношіка повішено ребром за гак. Так висїв він три дни. Третього дня прийшло від короля помилуване; його хотїли здоймити з шибениці, але він сказав; „Коли ви мене спекли, то і з'їжте“. Поглянувши ще раз докола на Татри, він умер.

Народня пісня вкладає Яношікови в уста такі слова на вид шибениці:

Kebych ja bol tom vedel,
Že ja na nej visiet' budiem,
Bol bych ju dal pomal'ovat',
Striebrom, zlatom povykladat':
Po spodku len doliarami,
A zo vrchu dukátami,
Na prostriedok mramor skalu,
Kde položim moju hlavu.[3])

Під шибеницею виголосив ще Яношік двовірш, який може бути доказом, що він не міг убивати нїкого:

Oj l'udia, l'uti l'udia, vy draví šakali!
Brat' život? Skiad' to pravo? Či ste ho vy dali?[4])

---

[1]) Zbiór wiad. VII. 3. Ст. 67.
[2]) Zbiór wiadom. do antr. kr. T. XV.
[3]) P. Dobšinský, Proston. obyčaje, 1880. Пор. подібне місце в баляді про Яношіка.
[4]) Dobšinský, Prost. obyčaje. Ст. 24.

Перед самою смертю приступив до нього сьвященник. Між ним і Яношіком вивязав ся такий короткий дияльоґ:

Modlime sa! kňaz vravi.
Za koho?
Za teba!
Nie, otče, ja už idem, za mňa sa netreba, a tam? Bôh dobrý, verím, milostive súdi, no modl... za l'ud....

Останніх слів кат не дав йому докінчити.

Нарід не уважав до кінця Яношіка винним, тому у пісні допитуєть ся цікаво про його вину, хоч не дістає відповіди:

Cóżeś porobił Janoszku?
Ej, obwiesili cię za nóżku.
Cosić porobił tak wiele.
Ej powiesili cię za obie[1]).

Мертве тїло Яношіка здоймили з шибениці і поховали. До сеї хвилї приложено знов чудово красну, хоч і коротеньку пісоньку:

Vetrík a Jankov hrob.

Tichý vetrík vejé
Hlbokou dolinou,
Mutný Váh sa leje
Kriváňskou žl'abinou.
Hájičok počierny
Zacloň hrob synovi;
Vetríčok večerný,
Daj pokoj Jankovi[2]).

За вину мусить по народнїм поглядам завсїди прийти кара. Лїптавцї провинились сильно, посилаючи на смерть Яношіка, за те мусять покутувати до тепер:

Лїптавцї мусять платити від того часу, від коли повісили Яношіка, що року за кару чвертку цванциґерів угорському королеви. І то правда: дають чвертку цванциґерів, бо він виставав за полк війска, а Лїптавцї стратили його[3]).

---

[1]) Zejszner, op. cit. ст. 167.
[2]) Sborník slov. nár. piesni і т. д. Відень, 1870, Ст. 9.
[3]) Zbiór wiadom. do antr. kr. T. XV. Пор. ще: Zbiór wiad. VII. 3. Ст. 47. і 67. Dobšinský, Proston. obyčaje. 1880. — Pamięt. Towarz. Tatrzańskiego. 1882. VII. 2. Ст. 50.

Так перейшов я цїле житє Яношіка по народнім переказам. Що тут при вичислюваню ріжних оповідань про нього впадає в очи, то велике число вандрівних мотивів, яких серед текстів я не зазначував, щоби не відривати уваги від головної гадки, а постановив зібрати їх при кінци. Необізнаний з фольклором думав би, що всьо оповідане про Яношіка ориґінальне тим більше, що він історична особа. Тимчасом воно не так. Вичислю всї вандрівні або спільні мотиви поодиноко, не маючи претенсиї тим самим вичерпати їх вповнї.

1) Родинне місце. Про родинне місце Яношіка сперечають ся ріжні місцевости. У нас дїєть ся те саме з Довбушом і Кармелюком.

2) Причина, задля якої Яношік пішов у опришки, була панщина, а головно те, що пан не хотїв його випустити з підданства. Подібний мотив оповідаєть ся також про Довбуша:

„До 12-ого року житя був Довбущук нїмий. Коли йому минуло 12 років, лучило ся одного разу так, що його батька покликали на панщину. Нараз розвязав ся хлопакови язик. „Тату, каже, я піду за вас косити“. Старий зрадїв, що синови розцїпили ся вже уста, ба вже й хапає ся за роботу. Але хлопчина не вмів косити, бо був ще дуже молодий і махав косою будь-як. За то злаяв його і посварив польовий, ба й посяг нагайкою. Розгнїваний Довбущук замахнув косою, стяв польовому голову і втїк до хати. Люди пустили ся за ним у погоню і прийшли до хати, але хлопчина опер ся о стїну і відбивав ся косою так, що нїхто не важив ся до нього приступити. Відтак утїк із хати і наймив ся на службу до одного нана“[1]). Звідти незабаром пішов у опришки.

3) Чудесна сила дана Яношікови чарівницями згадуєть ся в численних казках. Довбуш дістав таку силу від того, що вбив біса, коли сей насьмівав ся з божої сили, грому[2]). В иньшім варияитї причина сили Довбуша представлена так:

„Ватажко мав на голові три золочені волоски і від тих волосків ішла його велика сила і така міць, що нїяка куля не хапала ся його. Коханка підійшла його раз і він признав ся їй, відки бере ся у нього така міць. Коли його раз обиськувала — він дуже любив, аби його обиськати — вирвала йому ті три волоски; від тогди стратив він усю свою силу і її чоловік убив його. Але той чоловік дав до люфи таку

[1]) Руська Істор. Бібліотека. Т. XIX. Ст. 291.
[2]) Тамже, ст. 290 і 291—292.

кульку, на котрій правило 12 сьвящеників службу божу, бо лиш такою можна було Добуша вбити[1]).

Мотив сей наближений до звісного біблійного мотиву про Самсона.

4) Куля не ймає ся Яношіка. На доказ сього наведу мотив, пропущений висше:

„Здибав ся раз Яношік з бідним студентом з Подолинця, увійшов з ним у розмову і так його уймив, що той пристав до його банди. Але молодий товариш зрадив Яношіка, порозумів ся з властями і приобіцяв вбити його. Коли при сході сонця Яношік клячучи молив ся щиро, як звичайно, закрав ся зрадник з заду і стрілив, але схибив. Яношік, як би не чув нїчого, не перервав молитви, не рушив ся з місця. Студент вистрілив удруге і хибив знов. Яношік молив ся дальше і власне кінчив молитву. коли зрадник вистрілив у третє, а хибивши, став утїкати. Вимовивши останнї слова молитви, зірвав ся Яношік, скочив за студентом, дігнав і убив на місці“[2]).

Мотив про Довбуша трошки відмінний:

„Йшли гості. таки Заріцькі, з України, та везли зпід Москаля, зза кордону, рушницї собі. Витягає один дубельтівку з воза і каже: Ци красно би вам, Олексїю, з сим ходити? — Нї. — Витягає другий: Ци красно би вам, Олексїю, з тим? — Нї, не красно. — Аж третий витягає дубельтівку, чисту, дві цївки: А ци красно би з сев? каже. — Добре, ану набий кулев та стріляй менї в рот! — Той стрілив. а Довбуш виплюнув кулї в кулак. — На, дивн ся, каже, та бий ся зі мною. — Тай доки дійшов з Латової (де опришків тратили) до Станїславова, а вже трицять хлопців вів за собов“[3]). В иньшім варіянтї говорить ся так: „Є гора Пантір (над Ославами). Там Довбуш опанчу свою закопав таку, що до неї куля не брала ся“[4]).

5) Дванайцять товаришів приписує народ не лише Яношікови, але й Довбушови і иньшим опришкам. Деколи число се було дійстне, в переважній части одначе видумане. Число 12 відграває в загалї у народї велику ролю: о дванайцятій годинї ходять усякі духи, смоки мають 12 голов і т. д.

6) Попереднє повідомленє Яношіка про напад повторюєть ся і у Довбуша, хоч тут має иньший характер:

[1]) Тамже, ст. 288.

[2]) Encyklopedyja powszechna. Варшава. 1863. III. ст. 41—42: Janosik.

[3]) Руська Істор. Біб. XIX. Ст. 292—293.

[4]) Тамже, ст. 293.

„Коло Болехова була на горі мала деревляна церковця і коло неї сидів сьвященик. Недалеко відти був двір якогось можного і сьміливого шляхтича, імя котрого вже пропало в переказах із 1740. р. Даремне наважив ся на його добутки Довбущук, шляхтич мав ся перед ним на увазї, був обережний і готовий хоч коли до відпору і навіть зловив кількох опришків. Раз дав знати ватажко сьвященикови тої церковцї, аби на той і той день злагодив вечерю на 30 хлопців, бо зараз як сонце зайде того дня, загостить зі своїми молодцями на попівство. Сьвященик дає знати про се шляхтичеви, той узброює свою двірську залогу, бере ще до помочи кілька десятьок панцирних із коронної хоругви, обсаджує в схованцї церкву і попівство та жде опришків. Довбуш знав про все і не нападає на попівство, але на полишений без залоги шляхтичів двір, розганяє або вбиває полишених, бере богату добич, підпалює двір на чотирьох кінцях і відходить у поблизькі гори. З диму й зарі пізнає шляхтич зраду опришка, біжить домів, гасить огонь, а тим часом Довбуш засїдає у сьвященника до замовленої вечері“[1]).

7) Яношік не вбиває нїкого, хіба з остатньої потреби, Довбуш так само:

Одного разу засїв був Довбуш на смоляків із побратимами на буковецькій полонинї в схованім місцї і коли долиною надходили смоляки і кождий опришок уже взяв був свого на цїль, дав Довбуш знак, аби не стріляли, бо йому було жаль, що в них жінки й дїти. В протоколї стоїть: ...„і już byli każdy do swego wymierzyli, ale Dobosz znowu nie kazał ich gubić, że żalił się, że żony mają i dzieci“[2]). Як поступив собі Довбуш напавши на двір батька польського поета Фр. Карпіньского звісно загально[3]).

8) Яношік мстить ся за людську кривду на ворогах, панах та Жидах, — Довбуш так само:

„Зібравши хлопців молодців ходив на ворога та карав людську кривду. Страшний та лютий був він лиш на Жиди та пани, а на люде був дуже ласкавий та милосердний. Від богатого бувало відойме, а бідному дасть“[4]). „Довбуш лиш Жиди та пани бив, а людям нїчо не казав“[5]).

Той сам мотив дотикає і Кармелюка, лише далеко ще ширше.

---

[1]) Тамже, ст. 197—198. Подібний мотив поданий ще тамже, ст. 288.
[2]) Тамже, ст. 170.
[3]) Пор. тамже, ст. 176—177.
[4]) Тамже, ст. 290.
[5]) Тамже, ст. 293.

9) Яношік стрічає ся раз з попом, опришки убивають його, але Яношік карає їх за те. Довбушови трафляєть ся подібний випадок:

„Коло Скиту Манявського подибали були опришки в лїсї одного черця. Схорілий, постами та безсонними ночами ослаблений монах вийшов був може на рижки або за сїтником на кошики, коли се побачив навкруги цїлу банду Довбушевих опришків, з котрих кождий мав на собі цїлий арсенал. Чернець поблїд, став дрожати, зложив руки і розплакав ся. Довбуш дав знак і чотири хлопцї взяли переляканого черця і відвели в найбільшім спокою до монастиря“[1]).

У одного отже і другого ватажка показуєть ся велике поважанє для духовного стану.

10) Яношік був незвичайно побожний, Довбуш теж:

„Так оповідають, що Олекса був письменний і набожний, що обдаровував щедро церкви і що часто сповідав ся. Часом силував сьвященника, коли якого подибав у гірській пустинї, аби його висповідав, та простив йому гріхи й очистив совість, бо і розбійник „має душу“. Кажуть, що павук (люстер), що висить перед іконостасом парафіяльної церкви в Делятинї — дарунок Олекси. В половинї дороги межи Манявою і Зеленою показують серед простірної полонини корчі і хащі; з них робив собі бувало Довбущук от якби престіл, як ішов туди і читав свому товариству голосно акафисти, а молодцї його відповідали на ті молитви крилосом“[2]).

Пор. з сим широко розповсюднену леґенду про Мадея.

11 і 12) Мотив з ґаздою, якому давав Яношік грошї на воли і з бабою, покараною ним остро, повторюєть ся при Кармелюку.

13) Поєдинок Яношіка з лицарем узятий з казки. Він повторюєть ся дуже часто і подибуєть ся в багатьох етноґрафічних збірниках.

14) Зрада Яношіка любкою повторюєть ся і при Довбушу (про те говорено висше). В казках зраджують звичайно героїв жінки. Зрада Кармелюка любкою належить до історичних фактів.

15) Яношік свище перед смертю на топорець, аби прилетїв до нього і визволив його. Сей мотив повторюєть ся в численних казках. Герої свищуть на вірних звірів, що прибігають

[1]) Таиже, ст. 169.
[2]) Таиже, ст. 182.

і визволяють їх, трублять на військо, що ставить ся на голос (пор. леґенду про Соломона) і т. д.

16) Смерть на гаку належить також до вандрівних мотивів, хоч може мати історичний підклад (при Яношіку певно ні). Наведу тут слова пісні про Байду:

Ой крикнув царь на свої гайдуки:
Возьміть Байду добре в руки!
Возьміть Байду, ізвяжіте,
На гак ребром зачепіте[1]).

17) Про скарби закопані опришками є перекази у кождій майже гірській місцевости. Деколи можуть вони одначе мати історичний підклад. Славний опришок Баюрак зложив приміром на судї такі зізнаня: „Я всї фанти пропивав, а готові грошї, 200 талярів, закопав у кітлї в полонинах“[2]).

18) Сховки, до яких можуть мати доступ лиш такі, які в них щось складали, належать теж до вандрівних і то казочних мотивів. В казках повторюють ся вони дуже часто.

4. Баляди про Яношіка.

Баляди, звязані з іменем Яношіка, ділю я на три окремі циклї. До першого циклю належить найбільше варіянтів і найширше розповсюднених по усїй Славянщинї. До другого циклю я найшов лиш один руський варіянт, до третього два варіянти.

Варіянти баляд першого циклю надруковані в великім числї у Антоновича і Драгоманова[3]). В них оповідаєть ся, як опришок рабує і убиває рідних жінки, а потому і жінку за те, що вона не лише дізнавшись про злочини могла б його зрадити, але що навіть колишучи дитину впоює в неї ненависть проти батька-опришка і грозить її смертію на випадок, колиб дитина хотїла колись вступати в слїди батька. З того циклю подаю я сїм варіянтів: пять руських, один польський і один моравський; оба останнї не цитовані у Антоновича і Драгоманова. З пятьох руських варіянтів беру три з Головацького — вони передрукувані в „Истор. Пѣсняхъ“ — а два даю нові, нїгде ще не друковані. У Антоновича і Драгоманова надруковані

[1]) Головацький, Нар. Пісні. І. Ст. 2.
[2]) Руська Істор. Бібл. Ст. 239.
[3]) Историческія пѣсни малорусского народа. І. 1874. Ст. 58–69.

ще такі руські варіянти: Ст. 58—59, „Княжій бояринъ-разбойникъ“, виймлений із збірника Зенькевича „Piosenki gminne ludu pińskiego“ ст. 260—262; Ст. 61—62, варіянт надрукований з рукописного збірника; Ст. 62—63, варіянт передрукований із збірника пісень Жеґоти Паулього, т. II. ст. 17; ст. 66, варіянт виймлений із збірника угроруських пісень А. Дешка[1]). Разом отже усіх руських варіянтів є девять; сей самий факт вказує на популярність баляди і її розширенє. Крім того передруковані у Антоновича і Драгоманова ще такі варіянти: два моравські із збірника Sušila „Moravské nár. pěsní s napěvy, ст. 132 і 134—135“, один сербський із збірника В. Караджича „Српске Нар. Пјесме. I. ст. 491.“ і два польські із збірника Кольберґа „Pieśni ludu polskiego. I. 1857, ст. 279—281“.

Не передруковуючи варіянтів вказує ще на них Драгоманів в отсих збірниках: Żegota Pauli, Pieśni ludu polskiego w Galicyi, ст. 87; Kollar, Pisne svetske lidu slovenskoho v Uhrech, II. ст. 35; Stanko Vraz, Narodne piesni ilirske, 1839, I. ст. 53; П. Безсоновъ, Бѣлорускія пѣсни, 1871, I. ст. 60. — Як видно баляда сього циклю подибуєть ся майже між усіми славянськими народами. Чи вона є між західними народами, на разї не можу сконстатувати, не маючи під рукою відповідних збірників. В кождому разї впадає се в очи, що вона не історична пісня і не має в собі нїяких історичних цїх. Антонович і Драгоманів зачисляли її до історичних пісень на підставі варіянту Зенькевича, де приходить таке місце:

Як мнє жиць, як мнє биць
За княжим боярином!

Останнї вирази „за княжим бояриномъ“ або попались до баляди з якоїсь иньшої пісні, або записувач умисно їх всунув; таке трафлялось нераз у давнїйших записувачів, що фальшували пісні, аби надати їм цїхи більшої старинности. Зрештою в нїякім иньшім варіянтї тих слів нема, що вказує виразно на всунене їх до тексту Зенькевича. Характер отже варіянтів баляди сього циклю вандрівний.

В баляді другого циклю лежить Яношік порубаний на полянї, очивидно по якімсь невдатнім нападї. До нього приходить батько і мати та не питають, що його болить, але де його скарби; обурений Яношік не виявляє місця їх сховку. Приходить врештї мила

[1]) А. Дешко, Нар. пѣсни и пр. Угорской Руси (Записки И. Р. Географ. Общ. 1867. I. ст. 673 - 674.

та не питає про скарби, але плаче, жалує його, обвиває рани. Я кладу на другім місці сю баляду тому, що згадка про милу, яка тут є, заходила повисше вже в оповіданю і тоді вона вязала ся з фактами, що безпосередно попереджували вязницю і смерть Яношіка, що й тут буде мати місце.

В варіантах баляди третього циклю Яношік сидить вже у вязниці за убийство жінки (і натурально за розбої, про які тут не згадуєть ся). Яношік випираєть ся усякої вини, але сьвідки стверджують, що бачили, як він убив жінку „буковим поліном". Яношіка засуджують на смерть. Побачивши свою шибиницю, він заявляє (як висше у словацькім варіянті), щоб був би зробив з неї, колиб був у перед знав, що на нїй повисне. Він прикрасив би її і т. д. Цїкаво, що мотив про убийство жінки, не подибуєть ся в прозових оповіданях і сей факт стверджує власне, на мою думку, вандрівний характер баляд.

Звязь всїх трьох циклїв баляд про Яношіка очивидна і її не можна заперечити. А що імя Яношіка баляд ідентичне з іменем нашого Яношіка, та не укриває під собою якогось забутого героя того самого імени, на се вказує факт найбільшого числа варіянтів баляд з околиць Татр: чим дальше від Татр, тим вони рідші. Та хоч воно й так, але не можна уважати місцем витвореня баляд Словаччини; вони лише там приймили ся, попавши на Словаччину може як раз по смерти Яношіка; а що факти висказані в баляді могли бути дуже подібні до фактів виймлених із житя Яношіка, тож змінивши певно імя первісного героя, вкорінили ся між народом і отримали право горожаньства. Надіюсь, що дальші досліди тих баляд скріплять отсю думку. В кождому разї одначе прийшли руські варіянти до нас із Словаччини; і се факт не малої ваги, бо вказує ще один шлях, по якому діставали ся до нас західні пісні в загалї, а західно-славянські пісні з окрема.

I.

A.

Ой там дале пуд яворoм
Оре дївка єдним волом;
Ще і бразди не з'орала,
Вже ї мати заволала:
Дївко, дївко, пой до дому,
Продалам тя, не знам кому;
Продалам тя Янічкови,
Великому збуйничкови.

В ночи прийде, в ночи піде,
Никда ми нич не принесе,
Лем кошульку поторгану
І сабличку скривавлену.
Чугай белай, білий хлопец,
Кибись такий, як ти отец,
Далабих тя іскупати,
Кавкам, вранам роздзьобати.
„Сьпівай, жоно, штось сьпівала,
Колись хлопця колисала“.
Я хлопцеви не сьпівала,
Лем єм пестуночці лала.
„Ставай, жено, на колїна,
Най іспаде твоя глава“.
Пестуночко вірна моя,
Подай дєцько сюди моє!
Єдно личко побочкала,
А в другоє укусила:
Дам ти, сине, на памятку,
Коли стинав отец матку[1]).

Зап. в Лучках, коло Мукачева в Берегській столиці.

Б.

Гора, гора што найвишша,
Під тов горов єдна хижа
Не пошита, не побита,
Лем хворостом понадкрита.
А в тій хижи Яичик збойник;
Нічков піде, нічков прийде,
Все кровавий меч принесе.
Єго жена Юлїяна
Свого сина колисала
І так єму засьпівала:
Люлю, люлю малий хлопець,
Жебись не бив як твій отець!
Дораз бим тя розторгала,
Круком, враном розметала...[2])

(З Земплинської Стол.)

В.

А там долов за стодолов,
Оре дївча чорним волом;
Іще бразду не з'орала,
Юж єй матка заволала:

[1]) Головацький, Нар. Пісні. І. Ст. 67. Ч. 7.
[2]) Головацький, Народ. Пісні. І. Ст. 174—175. Ч. 25.

Піди, дівча, піди до дом,
Сама не знам, кому тя дам!
Дала мене мати, дала
Янїчкови збойничкови.
В ночи прийде, в ночи піде,
Все кровавий меч принесе;
Сам си сїдат під облачок,
Меч си кладе на столичок.
Мати синка колисала,
Та так єму присьпівала:
Люляй, люляй синойку мой,
Мавбис бити, як отець твой,
Далабим тя порубати,
До Дунаїчку зметати.
Взяв овін єй за ручейку,
Повів він єй на лучейку:
Клякни, клякни, жено моя,
Буде стята главка твоя.
Сьпівай, сьпівай жено моя,
Як єсь і тодї сьпівала,
Кѐдь єсь синка колисала!
Не сьпіванку я сьпівала,
Лем єм правду ти казала.
Мати моя старейкая!
Подай ти мі́ синка мого,
Ней я цїлу' в личко його!
Єдно личко му цїлила,
А друге му викусила:
Наж ти, сину, на памятку,
Коли стинав отець матку.
Як став синочок плакати,
Не міг Янчик ради дати;
Взяв овін го за ручейку,
Вивів го до лїсойка,
Справив він му колисойку
З яворовог' деревойка:
Буде вітрець подувати,
Буде синок так думати,
Же г' колише рідна мати;
Буде дожджик покрапляти,
Буде синок так думати,
Же го купат рідна мати[1]).

(Із Сяніцького).

Г.

Мѐти сына колысала
І ўна йиму так сьпівала:

[1]) Головацький Народ. Пісні. І Ст. 171—173. Ч. 22.

Льульай льу́льай, жебым знала,
Жи ты будеш гі тьвій утець,
Гі тьвій утець розбійничок,
Йа бы тья порубала,
Дрібным пташкам розметала.
Жінко мо́йа, Талыйа́нко,
Сьпівàй же так, гісь сьпівала!
Ой ґаздо мій добрый, не злый!
Та бош то йа не сьпівала,
С кухаркамим розмаўйала,
По водицьум посыла́ла.
Жінко мо́йа, Таліянко,
Ходи́ зо мноў до стайи́нкы,
Ньай ти ўка́жу кормли́чейкы.
Ой, ґаздо мій, добрый не злый!
Кільком с тобо́ў ґаздувàла,
А кормликам не бзира́ла.
Жінко мойа, Талыйàнко,
Ходи́ зо мноў до стайи́нкы,
Ньай ти ўкàжу кони́чейкы.
Ой, ґа́здо мій, до́брый не злый!
Кільком с тобо́ў ґаздувàла,
Кони́чейкым не бзирала.
Жінко мо́йа, Талыйàнко,
Ходи́ зо мноў до комо́ры,
Ньай ти ўкàжу што червоных!
Ой, ґаздо мій, добрый не злый!
Кільком с тобо́ў ґаздувала,
А черво́ньім не бзирала;
Бо ў мене сонце хлыбець пече,
Попіт сходи вода тече́,
Вітре́ць ў ме́не хàту мете.
Жінко мойа, Талыйàнко,
Підойми си жо́ўтьі ўласы,
Ньай ти зьітну глàву в ўйазы.
Ой, ґаздо мій, добрый не злый!
Заждѝ мене хоць годи́нку,
Ньай поцьільуйу дьити́нку.
Йидно́ личко цьілува́ла
А ў дру́ге го покуса́ла:
Бери́ сы́нку на помньа́тку,
Коли́ уте́ць рубàў màтку!

Зап. в Мшанци, Старомійського повіту від Гриця Олїщака Терлецького.

Д.

Сїдит Янчик під яворум, гоя, гой!
Вмиваї си ручкі кровлив, Божи муй![1])

[1]) Гоя гой повторяєть ся по кождім першім, Божи муй по кождім другім стиху.

Що звуйовав ґулумбечку,
Жи сїдїла на рувечку;
В день і в ночи гуркутала
І смутнему спаць ни дала.
Ой на рану задзвунили,
Юш Янчика прувадили:
Вивили гу в чисти поли,
Ой шо видиш, вшистку твоє!
Нїц не відзе, тільу гори,
На ті гурі шубєнїца!
Жиба я був у нїй вєдзяв,
Жи я буду на нїй вісяв,
Був би я ї випаковав,
Був би я ї випантовав (виплянтовав?)

Від Марисї Качмар в Купновичах Старих, Рудецького повіта записав Петро Рондяк.

Е.

Haniu moja, pójdź do domu,
Wydam ja cię niewiem komu;
Wydam ja cię Janiczkowi,
Hej walnemu zbójniczkowi.
Janku, Janku tęgiś zbójnik,
Wiesz po wirchach każdy chodnik;
We dnie idziesz, w nocy wrócisz,
A mnie biedną tylko smucisz.
Masz koszulkę uznojoną,
A szabliczkę zakrwawioną.
Janku, Janku, kędyś ty był,
Coś se sabliczku zakrwawił?
Przyniósł ci jej szaty prać,
A niedał ich rozwijać.
Ona prała, rozwijała,
Prawą rączkę nadybała.
W tej rączecce pięć paluszków,
A na małym złoty pierścień.
Na tym pierścieniu troje wrotka:
Dyć to mego brata rączka.
Nie długo się obawiała,
Do matusi odsyłała.
Matko moja przemilejsza,
Czy mam bratów wszystkich doma?
Córuś moja, nic z jednego,
Z tych to siedmiu najmłodszego.
Skoro wyszedł rok, pułtora,
Nagrodził jej Pan Bóg syna:
Lulaj buba, synu mój,

Nie bądź tak, jak ojciec twój.
Na kąski bym cię siekała,
Orłom, krukom rozsypała.
Mąż to za smereką słyszy
I od złości cały dyszy:
Śpiewaj, Haniu, jakieś śpiewała,
Kiedyś syna powijała.
Lulaj buba, synu mój,
Byś tak był jak ojciec twój.
We winie bym cię kąpała,
A w jedwabiu powijała.
Oblecz, Haniu, drugą szatkę,
A pójdziemy na przechadzkę.
Dwa roczeczki z tobą żyła,
Na przechadzkę nie chodziła.
I wziął ją za rączeczku,
I zawiódł ją do gaiczku;
Oczka czarne jej wydłubał,
Loczki białe jej odrubał[1]).

Ж.

Była jedna sirá vdova,
Sedem synů ona měla,
Sedem synů, ósmú céru,
Pěkným ménem Katerinu.
A tak si s ňú hore védła,
Žádnému jí dat nechtěla;
Dałaže ju za Janíčka,
Za Janička za zbóníčka.
Janíček je čirý zbóník,
On ví v horách každý chodník;
Každý chodník, každú cestu,
Kerá ke kerému městu.
V noci vyšeł, v noci prišeł,
Nikudy doma nepoležeł;
Donéséł i šátek bílý
A všecek býł skrvavený.
Kázał í ho mydłem prati,
Nedał í ho rozvíňati;
Z mydła prała, rozvinuła,
Bílú ruku vyvinuła.
Co's porobíł, Janko, złého,
Dyž's ty zabíł bratra mého,
Bratra mého najmładšího,
To je vłasní ruka jeho.
Dyž był věter, nesłyšél sem,

[1]) Zejszner, Pieśni ludu Podhalan. Ст. 171—172.

A tma było, nevid'eł sem.
Katerinko, ženo mojá,
Pro Boha, neprozrad'uj ňa!
Ach, co bych za žena była,
Dybych muža prozradiła!
Ach, co bych za sestra była,
Dybych bratra zatajiła!
Katerina nemeškała,
Hned rychtárom vědět dała:
Sud'te, páni, podla práva,
Mám já muža, ale vraha.
On ně bratra uvrahovál,
Mně by smutnéj tak udélál.
Běž, Kačenko, běž ty domu,
Zabav ho doma hodinu.
Katerina nemeškała,
Hned ona domu běžała;
Snídaníčko mu chystała,
Leda ho doma zdržała.
Ja, Janíčku, drábi idú,
Koho nám tu vázat budú?
Katerinko, ženo moja,
Ne tak's ty ně slubovała!
Hned ho vzali a zvázali,
A na vůz ho położili.
Pod', Kačenko, ke mně k vozu,
Nech sa rozlúčime spolu.
Běž, Janíčku, mezi vrahů,
Já ostanu mladú vdovú[1]).

II.

На полянї, на Турянї
Лежить Янчик порубаний;
Порубаний, постріляний
І кулями спробиваний.

Пришов к ньому отець його:
Сину, сину, што ту робиш?
Чом до дому не приходиш?
Юж сїм рочків як воюєш,
Деж єсь товар поподївав?

Тату, тату, ідь до дому
Не роб жалю серцю мому,
Не питаш ся, што мя болить,
Лем ся питаш о товарі.

---

[1]) Frant. Bartoš, Národni pisně mor. Ст. 28 - 29.

На полянї на Туряні
Лежить Янчик порубаний;
Порубаний, постріляний,
І кулями спробиваний.
Пришла к нему мати єго:
Сину, сину, што ту робиш і т. д.

На полянї, на Туряні
Лежить Янчик порубаний;
І кулями спробиваний.
Пришла к нему мила єго,
Кричить, плаче, жалує го:
Милий, милий, што ту робиш,
Чом до дому не приходиш?
Шату драгу розідрала,
Єго рану завивала.
Лїпша миленька,
Як мати рідненька[1]).

Зап. О. Торонський на Лемківщинї.

III.

A.

Janko vo väzeni.

Trenčiansky zámok
Z drobného kamenia:
Prečo t'a, Janko,
Dali do väzenia?

Strelil na lišku,
Zabil Marišku;
Ach tam ona leží
Na zelenom vršku.

Súd'te to, páni,
Z trenčianského práva,
Ja som ju nezabil,
Umrela mi sama.

Ja som sa ti díval
Komorným okieňkom,
Ked' si ju zabíjal
Bukovým polienkom[2]).

---

[1]) Головацький, Народ. Пісні. II. Ст. 725—726. Ч. 10.
[2]) Sborník sloven. nár. pieśni i т. д. Відень. 1870. Ст. 42.

Б.

Йанчі, Йанчі, цо ші робел,
Же так ручкі окірвавел?
Ньę забіл сом, льęм герлычку,
Мойу ласну фрайęрочку.
Ў дзень і ў ноці гуркотала,
На мілого ўше волала.

У Грознаві[1]) дзвоньіц малі,
Йаношіка лапац малі;
А ў Рожньаві[2]) відзвоньалі,
Йаношіка поімалі.
Уж го вéду през улыіце,
Плачу за ньім трі дзівіце:
Йęдна крічі, друга скаче,
Альę треца за ньім плаче.

А поньіже Червеньіце[3]),
Шедзі Йанчі у цемньіце;
Ланці на ньім побудньęлі,
Шче му право ньę судзелі.
Панове ше урадзелі,
Так му право осудзелі:
Йанчі, Йанчі, попац польо,
Цо запатріш, щіцко твойо.
Попац льęм ті под горочку
На ту красну шібеньочку.

А йа відзім под горочку
Муровану шібеньочку;
Кедз бул йа знал о тей біді,
Же йа на ньęй вішіц будзем,
Дал бул йа йу вімуровац,
Златом, стріблом оваковац,
А на вершок злату ґомбу,
Дзе положім глаўку свойу;
А на ґомбу мармор камень,
На каменьок златі перстень,
А на перстень мойо мено,
Жебі було віхвальęно.
На верх того чарні гадваб,
Жебі знали, же йа войак (нам. збойнік);
А на гадваб златі веньęц,
Жебі знали, же младеньęц;[4])
А на вершок златі кріжік,
Жебі знали, же Йаношік[5]).

---

[1], [2], [3]) Місточка. Абауй-Ґемерської столиці.
[4]) ę = и, веньиц. [5]) М. Врабель, Русскій Соловей. 1890. Ст. 135—137.